

הכבוד האבוד של השופט העליון

פרשת אי-מינויו של
השופט גד פרומקין
לבית המשפט העליון בישראל
חלק א

אני הולך בעיר, שכאביה, כמו מכניסי אורחים,
פותחים את שעריה,
מקדמים, מדוע לא, בשקט, עוד כאב אחד.
אין לי מה להוסיף לצעקותיה.
בשנים האחרונות
הכל נפצע והכל נאמר.

(תיים גורי, 'מראות גיחוי', תשל"ד)

זה למעלה מחמישים שנה מרחפת עננה קודרת מעל דמותו של השופט גד פרומקין (1887-1960), שהיה במשך עשרים ושמונה שנים השופט היהודי היחיד בבית המשפט העליון בארץ-ישראל, וכיהן בתפקידו זה עד היום האחרון לשלטון המנדט הבריטי (14 במאי 1948). העובדה שרק הוא, בניגוד לכל השופטים המנדטורים היהודים האחרים, לא המשיך לכהן כשופט במדינת ישראל – גרמה לכך שגל עכור של שמועות מלווה מאז את שמו. החששיות שליוותה את תהליכי המינויים של השופטים עם קום המדינה רק העצימה את השמועות הללו. מאמר זה מנסה לחשוף את מעטה המסתורין ולתאר את שהתרחש בשנים 1948-1949 בעניין זה.

חלקו הראשון עוסק באירועים שהובילו להקמת 'ועדת בירור של כבוד' על ידי דוד בן-גוריון כדי לדון בפרשת אי-מינויו של פרומקין לשופט. חלקו השני, שיראה אור בחוברת הבאה של 'קתדרה', סוקר את דיוני 'ועדת הבירור' על סמך פרוטוקולים המתפרסמים כאן לראשונה.

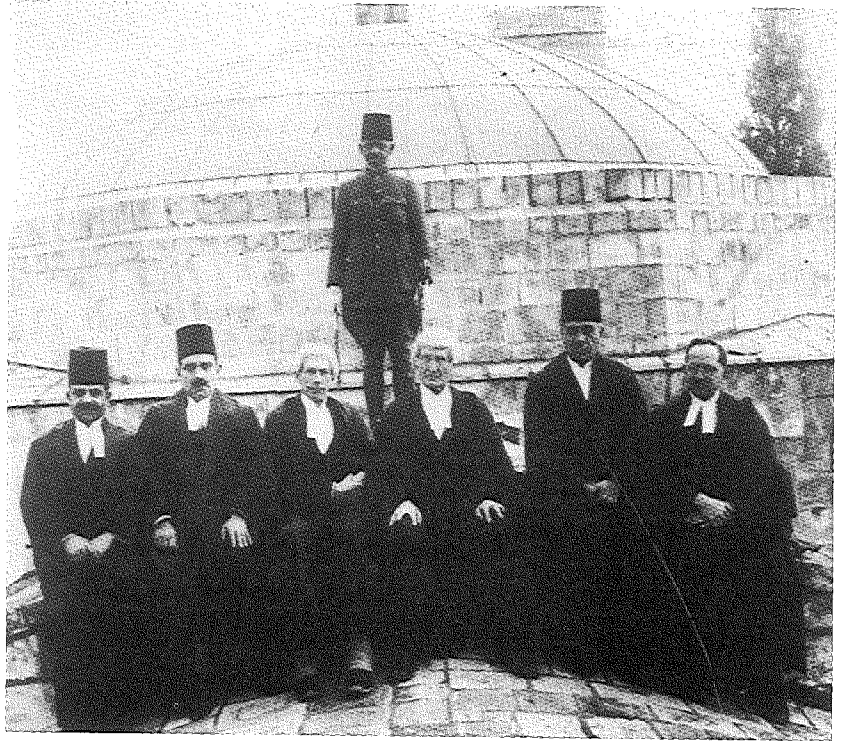
מאמר זה מבוסס על פרק מתוך עבודת דוקטור במסגרת הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים, בנושא 'מסד למערכת השיפוט הישראלית: שופטים ומשפטים יהודים בארץ-ישראל 1908-1948'. תודתי למנחים שלי, פרופ' ראובן ירון ופרופ' יורם שחר, על ההדרכה, על עצתם הנבונה ועל העידוד. כן ברצוני להודות לפרופ' משה ליסק, לפרופ' שלמה אהרנסון, לד"ר רון חרים ולד"ר אסף לחובסקי, שקראו טיוטות של מאמר זה והעירו הערות חשובות ומועילות ביותר. תודה גם לצוות 'הארכיון הציוני המרכזי', ירושלים. האחריות לנכתב במאמר זה היא כמובן, עלי בלבד.

מבוא: רציפות שנקטעה

מערכת השיפוט¹ במדינת ישראל לא צמחה יש מאין. ב־14 במאי 1948, יום ההכרזה על הקמת המדינה, פעלה בארץ־ישראל תחת שלטון המנדט הבריטי מערכת שיפוטית מבוססת ומאורגנת, שבסיסה הוקם לאחר שכבשו הבריטים את הארץ מידי התורכים כשלושים שנה קודם לכן. שופטים יהודים כיהנו בבתי המשפט השונים בכל הדרגות: על פני כל הארץ הייתה פרושה רשת של בתי משפט שלום; בערים הגדולות פעלו בתי משפט מחוזיים; ובירושלים ישב, בראש הפירמידה השיפוטית, בית המשפט העליון.

מערכת זו אומצה למעשה על ידי מדינת ישראל והמשיכה לתפקד, בשינויים מעטים, אחרי קום המדינה.² ניתן לומר כי מערכת זו פועלת באותה מתכונת עצמה עד עצם היום הזה.

ההיבט הבולט ביותר של רציפות זו הוא זהות השופטים שניהנו בימיה הראשונים של המדינה: הרוב המכריע של השופטים שניהנו במדינת ישראל מיד אחרי הכרות העצמאות (שכולם היו יהודים) מונה על ידי ממשלת המנדט, אך המשיך לכהן בשירות מדינת ישראל. גם בהיבט הפיזי הסביבתי של מערכת השיפוט ניכרת אותה מגמה: השופטים המשיכו לשבת באותם אולמות,

ובתקופה הראשונה לפחות דנו לפי אותם דינים ולפי אותם סדרי דין.³

רק בתחום אחד נקטעה רציפות זאת: בעוד בתי משפט השלום ובתי המשפט המחוזיים המשיכו בפעילותם הסדירה מיד עם קום המדינה – לא כן בית המשפט העליון של מדינת ישראל. מוסד זה

שופטי בית המשפט העליון בארץ־ישראל על גג בית המשפט העליון במגרש הרוסים בירושלים, 1925. במרכז: הנשיא הייקרפט וסגנו קורי מימין: גד פרומקין. שלושת השופטים הערבים: ג'ראלה, ח'אלדי, ח'יאט

- 1 הביטוי 'מערכת השיפוט' מציין את מערכת בתי המשפט הפועלת במדינה, וכולל את ציבור השופטים היושבים בדין ואת דרכי הארגון של בתי המשפט. 'מערכת המשפט' הוא ביטוי כוללני ורחב המקיף את כל הגופים העוסקים בדרך זו או אחרת בתחום המשפט והחוק במדינה.
- 2 עוד בישיבה ההיסטורית של הכרות המדינה (14 במאי 1948) אושר 'מנשר' שקבע כי 'יעמוד בתוקפו במדינת ישראל המשפט שהיה קיים בארץ־ישראל ביום ה' באייר תש"ח, 14 במאי 1948' וכך נשאר 'סטטוס קוו' בתחום המשפט במדינת ישראל, עד אשר הוכנסו כמובן שינויים והוחלפו חוקים שונים.
- 3 בית המשפט העליון ישב באותו בניין ב'מגרש הרוסים' בירושלים, במשך שבעים וארבע שנים: החל מיוני 1918 עד שעבר למשכנו החדש בשנת 1992.

החל בפעילותו רק ארבעה חודשים לאחר הכרזת העצמאות, ב־14 בספטמבר 1948, בהרכב אנושי חדש לחלוטין: שלושה עורכי דין (משה זמורה, מנחם דונקלבלום, יצחק אולשן), פרופסור באוניברסיטה ללא השכלה משפטית פורמלית (הרב שמחה אסף) ושופט מחוזי אחד שכיהן בימי המנדט (שניאור זלמן חשין).

התפתחות זו קשורה קשר ישיר לפרשה שאעסוק בה כאן. מינויים אלה – ובעיקר מינוי נשיא חדש (זמורה) לבית המשפט העליון – התאפשרו רק לאחר שנמנע מינויו של השופט היהודי היחיד שכיהן

כל ימי המנדט הבריטי בבית המשפט העליון: גד פרומקין. הנסיבות שבהן נחרץ אי-מינויו של פרומקין היו לוטות בערפל מאז קום המדינה.⁴

לנושא זה נודעת חשיבות רבה בתולדות המשפט הישראלי. אילו החילו גם על בית המשפט העליון את 'עקרון הרציפות', היה פרומקין מתמנה לנשיא בית המשפט העליון או לפחות לאחד השופטים בהרכב הראשון. סביר להניח שנוכחותו הייתה מורגשת היטב, בהתחשב בוותק שלו, בכישוריו, בניסיונו ובמעמדו הציבורי הנכבד. לפי הנחה מקובלת, 'שופטים עושים משפט'.⁵ לכן

ייתכן, אם כי הדבר קשה להוכחה, שדרכו של בית המשפט העליון הישראלי בתקופה הפורמטיווית שלו בראשית המדינה הייתה שונה מבחינה זו או אחרת אילו ניצב בראשו אדם בעל ניסיון שיפוטי של שלושים שנה. אי-מינויו של פרומקין קבע למעשה את דמותו של בית המשפט העליון הישראלי,

4 במלאות לגד פרומקין שבעים שנה נכתב ב'דבר': 'חלפו תשע שנים מאז קום המדינה. פרש האיש מכהונתו ואיש לא ידע על מה ולמה' (א"ה אלחנני, 'השופט העברי הראשון: ליובל השבעים של גד פרומקין' דבר, 8 באפריל 1957). אחרי מותו, במרס 1960, הסתפקו העיתונים באמירות כלליות וסתמיות. ב'הארץ' נכתב: 'הילך פרומקין בצדי דרכים במדינת ישראל... והיו לכך כמה מניעים שלא כאן המקום לעמוד עליהם, וחשיפתם אינה עשויה להרבות נחת ציבורית' (יצחק א' עבאדי, 'לזכרו של גד פרומקין', הארץ, 28 באפריל 1960).

5 'Judges make Law' או 'Judge-made Law', ביטויים שבאים לומר כי השופט, על ידי פסיקתו ופרשנותו לחוקים, משפיע על התהליך החקיקתי ומשתתף ביצירה המשפטית של החברה שבה הוא פועל. ראו: Black's Law Dictionary, 1990, p. 841. במשפט הישראלי מקובל לדבר בהקשר זה על 'חקיקה שיפוטית'.

שופטי בית המשפט העליון הישראלי על גג בית המשפט העליון במגרש הרוסים בירושלים, לאחר 67 שנים (1992), נפרדים מן הבניין עם המעבר למשכנו החדש של בית המשפט העליון. במרכז הנשיא דאז, מאיר שמגר, ומימינו הנשיא כיום אהרן ברק

לפחות מן ההיבט האישי. עניין זה מעורר שאלה נכבדה, התורגת מתחום מאמר זה, ושעניינה קיומה או אי-קיומה של רציפות מהותית, המתבטאת בפסיקה ובמסרים המשפטיים, בין בית המשפט העליון המנדטורי לבין זה הישראלי. ביטוי לרציפות שהופעלה במערכת השיפוט נתן ב־26 בפברואר 1951 שר המשפטים פנחס רוזן (רוזנבליט) בדבריו בכנסת:

'ערב הקמת המדינה כיהנו בארץ עשרים ושלושה שופטים יהודים, מהם אחד בבית המשפט העליון, תשעה בבתי משפט מחוזיים ושלושה עשר שופטי שלום. עשרים ואחד מהם קיבלו מיד עם קום המדינה כתבי מינוי חדשים, ואלה יושבים עד היום על כס המשפט'.⁶

לדברי רוזן, היו בסיום המנדט עשרים ושלושה שופטים יהודים אך לבתי המשפט הישראליים מונו רק עשרים ואחד. לאן נעלמו השניים שלא מונו? שר המשפטים לא נתן הסברים, ואף אחד מחברי הכנסת לא שאל שאלות. גם העיתונות הישראלית לא גילתה בזמנים ההם כל עניין בשאלה זו. התשובה הייתה ידועה אז רק למספר מצומצם מאוד של יודעי דבר: אחד מן השניים היה שופט שלום תל-אביבי בשם ירמיהו צוקרמן, שנחשד בלקיחת שוחד ופרש מכהונתו ערב הקמת המדינה לאחר מערכת לחצים של ציבור עורכי הדין בתל-אביב.⁷ הפרשה הקשורה לאי-מינויו של השופט האחר היא נושא מאמר זה. הרגע הקשה ביותר בפרשה זו היה בערב פורים, י"ד באדר תש"ט (15 במרס 1949), בשעה שמונה בערב, בדירה בקומה הרביעית של הבית ברחוב אוסישקין 12 בשכונת רחביה בירושלים. התכנסו שם ארבעה גברים, כולם בשנות השישים לחייהם: המארה, הרב מאיר ברלין (בר-אילן), היה רב נכבד ומנהיג ציוני ידוע, וכיהן כנשיא תנועת ה'מזרחי' העולמית. בן 69, איש ידוע-חולי שנפטר בתוך כחודש ימים; יצחק בן-צבי, בן 65, חברו הוותיק של דוד בן-גוריון, היה ראש הוועד הלאומי בימי המנדט, ותוך זמן קצר נבחר לנשיא השני של מדינת ישראל; פרופסור בן-ציון דינבורג (דינור), גם

6 דברי הכנסת, 8, ישיבה רלא, עמ' 1176. מבדיקת כל הרשימות עולה כי יתכן שנפלה טעות במספרים של רוזן, כיוון שבתום המנדט כיהנו בארץ 24 שופטים יהודים ולא 23. להלן שמתיהם של השופטים היהודיים שכהנו בארץ-ישראל ערב הקמת המדינה: אחד בבית המשפט העליון: גד פרומקין; שישה בבית המשפט המחוזי: אהרן שמש (שמש), נתן ברדקי (בר-זכאי), שלמה זלמן חשין, מקס קנטרוביץ (קנת), יעקב אזולאי ושלום קסאן; שבעה עשר בבית משפט השלום: ירמיהו צוקרמן, הרצל רוזנצווייג (זוהר), בנימין לוי (הלוי), משה לנדוי, שמעון אגרנט, יצחק קיסטר, ציון אלוף, אליעזר מלחי, משה עציוני, יצחק שימל (שילה), יהושע גוברניק, עמנואל ידיד-לוי, גד שטולץ, עמנואל מטלון, ברוך גלעד, הלמוט (שלמה) לובנברג, אליהו מגי. שלושה שופטי שלום כיהנו כרשמים בבתי המשפט המחוזיים ומכאן אי-ההתאמה בין רשימה זו למספרים שבהם נקב רוזן. יש לציין כי מעמד של רבים מהשופטים הללו השתנה במדינת ישראל, ולקבוצה הזו נועד מקום נכבד ביותר במערכת המשפט הישראלית: שבעה מהם – חשין, אגרנט, לנדוי, הלוי, קיסטר, עציוני, מגי – מונו לבית המשפט העליון, ואגרנט ולנדוי כיהנו כנשיאים. רוב שופטי השלום הועלו לבית המשפט המחוזי, וכמה מהם כיהנו בתפקידים בכירים כנשיאים, נשיאים תורנים וסגני נשיא בבתי המשפט המחוזיים.

7 ירמיהו צוקרמן נולד בארץ-ישראל בשנת 1898 וכיהן כשופט משנת 1930 עד 1948. על סיום כהונתו נאמר ביומנו של אורי ידן, שהיה בשנת 1948 פקיד בכיר במשרד המשפטים הישראלי החדש, ב־19 במאי 1948: 'פוסט השופט צוקרמן, ראו: א' ברק וט' שפניץ (עורכים), ספר אורי ידן, א, ירושלים תש"ז, עמ' 27. שר המשפטים פנחס רוזנבליט ציין בישיבת הממשלה ב־26 במאי 1948: 'אחרי שהוצאנו את צוקרמן' (פרוטוקול ישיבות הממשלה, אמ"י). התייחסויות לפרשת השופט צוקרמן, מבלי לנקוב בשמו, ראו: ג' שטרסמן, עוטי הגלימה: תולדות עריכת הדין בארץ-ישראל, תל-אביב 1985, עמ' 227.

הוא בן 65, היה היסטוריון חשוב ומוכר באוניברסיטה העברית בירושלים, והתמנה כשנתיים לאחר המעמד הנזכר לשר החינוך והתרבות; וגד פרומקין, בן 61, שמאחוריו שלושים שנות שיפוט, מהן עשרים ושמונה כשופט בבית המשפט העליון של ארץ-ישראל בימי המנדט, אשר בא לפגישה זו כדי להילחם על שמו, כבודו ומעמדו, שנפגעו קשות.

הייתה זו ישיבה של 'ועדת בירור של כבוד' שפעלה בירושלים בחשאיות מוחלטת בחודשים מרס-מאי 1949. שבוע ימים קודם לישיבה הנזכרת, ב-8 במרס 1949, מינה ראש הממשלה דוד בן-גוריון באופן אישי את הוועדה בלא שהנושא הובא לממשלה, והטיל עליה 'לדון בטענות שבין שר המשפטים פנחס רוזנבליט לבין מר גד פרומקין'.⁸

עיקרה של הפרשה היה ששר המשפטים פליקס רוזנבליט (פנחס רוזן)⁹ מנע בשנת 1948 את מינויו של פרומקין לבית המשפט העליון במדינת ישראל משום שלדבריו היה 'רינון' בציבור כאילו השופט לקח שוחד כדי להטות משפט. אבל לא זו בלבד, אלא שרוזנבליט אמר לאנשים שונים - ביניהם ראשי המדינה החדשה שזה עתה קמה - שהוא, רוזנבליט, היה מעורב באופן אישי בפרשת נתינת שוחד לשופט פרומקין; לדברי רוזנבליט לקוח שלו נתן שוחד לפרומקין, והוא עצמו (במסגרת עבודתו כעורך דין), קיבל את הכסף בחזרה מפרומקין אחרי שפרומקין לא הצליח להביא לפסיקה לטובת אותו לקוח.¹⁰

אמנם האשמה מפתיעה זו נשמעה רק בחדרי חדרים תוך כדי תהליך ההקמה של בית המשפט העליון הישראלי. רוזנבליט, שכיהן כשר משפטים מיום קום המדינה ובמשך כשלוש-עשרה שנים, בהפסקה קצרה אחת, לא חזר עליה בפני 'ועדת הבירור של כבוד' וככל הידוע לי לא בשום פורום רשמי אחר. אך די היה בהשמעת האשמה זו - שלא נדונה כראוי ולכן לא הוכחה ולא הופרכה מעולם - כדי לסיים בבת אחת את הקריירה המשפטית רבת השנים של השופט העליון, וכדי לגרום לכך שענן של חשד בלקיחת שוחד ריחף מעליו עד יומו האחרון. ענן זה לא נמוג גם יותר מחמישים שנה לאחר מכן.¹¹ ייאמר מיד כי תפקיד הוועדה לא הוגדר בצורה נכונה על ידי בן-גוריון במכתב המינוי ששלח אל דינבורג. הוועדה לא הוקמה כדי 'לדון בטענות שבין שר המשפטים פנחס רוזנבליט לבין מר גד פרומקין', אלא כדי לאפשר לפרומקין לטעון את טענותיו נגד שר המשפטים. בדיוני הוועדה, כפי

8 בן-גוריון אל דינבורג, 8 במרס 1949, אב"ג.

9 על רוזן (1887-1978) ראו בעיקר: ר' בונדי, פליקס: פנחס רוזן וזמנו, תל-אביב תש"ן. במסמכים מאותה תקופה הוא מוזכר תמיד כרוזנבליט או רוזנבלית. לכן אשתמש בשם זה במהלך העבודה, עד לתקופה שבה שינה את שמו לרוזן.

10 דברי פרומקין בפני 'ועדת הבירור של כבוד', 15 במרס 1948. מכאן ואילך יובאו ציטוטים ישירים ועקיפים מתוך המסמכים של 'ועדת הבירור של כבוד'. המסמכים - פרוטוקולים, מכתבים וכו' - נמצאים במקומות הבאים: אצ"מ, A116/90 (תיקי בן-צבי); אמתעי (תיקי דינור); איב'צ, 1/8/11/4 (פנקסי בן-צבי). חלק ממסמכים אלה חסויים ומוגדרים 'מסמכי מדינה'. העתקים נמצאים ברשותי.

11 בשנים 1999 ו-2000 הצגתי בפני למעלה ממאה אנשים אשר אמורים היו לדעת משהו על העניין - עורכי דין, שופטים בעבר ובהווה, וותיקי היישוב שחיו באותה תקופה - שאלה סתמית בנוסח 'מה אומר לך השם גד פרומקין?'. כל הנשאלים הכירו את השם ושייכו אותו לכהונה שיפוטית כלשהי, והרוב המכריע השיב בדיוק שהיה שופט בבית המשפט העליון בימי המנדט. כתשעים אחוז מתוך הנשאלים ליוו את התשובה בביטויים כגון 'הוא היה לא בסדר' או 'הוא לקח שוחד' או 'הוא היה מעורב באיזו פרשייה של שחיתות'. כאשר נשאלו אנשים אלה לפרטים, לעובדות או להנמקת דבריהם - התברר שאיש מהם אינו יודע דבר מעבר לאמירה הכללית הזו.

שיתוארו להלן, הופיע פרומקין כתובע וכתוקף, ואילו שר המשפטים הופיע כנתבע וכמתגונן. ייתכן שהצגת הוועדה על ידי בן-גוריון כבירור בין רוזנבליט לפרומקין גרמה לכך שמאז נתפס פרומקין כחשוד, ואפילו כנאשם, גם אם ראש הממשלה אולי כלל לא התכוון לכך. במשך השנים הוצג כך העניין במחקרים שנגעו בנושא אפילו ברמז.¹² מטרת מאמר זה היא לתאר את הרקע לפרשה ולספר את סיפורה המלא של אותה 'ועדת בירור של כבוד'.

גד פרומקין - 'נסיך' בגלימת שופט

גד פרומקין נולד בעיר העתיקה בירושלים ב־2 באוגוסט 1887, בן למשפחה מפורסמת וידועה ביישוב היהודי בארץ-ישראל.¹³ סבו היה ישראל ב"ק, בעל בית הדפוס הידוע בירושלים והמו"ל הראשון של העיתון העברי 'החבצלת'. אביו היה ישראל דב פרומקין, אשר אחרי שנשא לאישה את בתו של ב"ק, ערך והוציא לאור בירושלים את 'החבצלת' במשך עשרות שנים. פרומקין האב היה איש ציבור ידוע ביישוב הישן בירושלים, והיה מעורב בוויכוחים ובפולמוסים ציבוריים רבים.¹⁴ גד פרומקין התחנך בירושלים, ונשא לאישה בשנת 1909 את חנה אייזנברג, בתו של אהרן אייזנברג מרחובות, שהיה באותם ימים בעל מטעים ונכסים רבים ונחשב לאחד מראשי הציבור היהודי בכלל וציבור האיכרים בפרט. גד פרומקין היה אפוא נציג מובהק של האליטה הארץ-ישראלית בראשית המאה, ובדמותו השתקף המעבר מן 'היישוב הישן' אל 'היישוב החדש' בירושלים.¹⁵

12 ראו למשל: ת' שגב, 1949: הישראלים הראשונים, ירושלים 1984, עמ' 213; צ' צמרת, ימי כור ההיתוך: ועדת חקירה על חינוך ילדי העולים - 1950, שדה-בוקר תשנ"ג, עמ' 49; ח' צורף (עורך), ספר בן-צבי, הנשיא השני, ירושלים תשנ"ח, עמ' 398; א' כפכפי, מדינה מחפשת עס: ביטול זרם העובדים בחינוך, תל-אביב 1991, עמ' 55. חוקרים אחרים שכתבו על התקופה הסתפקו בהערות כלליות ולא הזכירו את המילה שוהר. ראו למשל: א' רובינשטיין, שופטי ארץ: לראשיתו ודמותו של בית המשפט העליון בישראל, ירושלים תשמ"א, עמ' 73; פ' להב, 'העזו והמשרה: בית המשפט העליון בעשור הראשון לקיומו', עיוני משפט, יד (תשמ"ט), עמ' 479, 483. למעשה לא פורסם עד היום מחקר על נסיבות הפרשה, וכל הנוגע ל'ועדת הבירור של כבוד' מתפרסם כאן לראשונה. גם התקשורת לא עסקה במשך השנים בנושא זה, פרט לכתבה עיתונאית אחת, המבוססת על תחקיר רציני, שפורסמה במקומון ירושלמי, ראו: א' שנהר, 'פרשת פרומקין', כל העיר, ירושלים, 28 בפברואר 1992. תודתי לעורך הדין אורי שנהר על שהעמיד לרשותי את התומר שאסף בזמנו.

13 המקור העיקרי לתולדות חייו של פרומקין הוא ספרו האוטוביוגרפי: ג' פרומקין, דרך שופט בירושלים, ירושלים תשט"ו. מהשוואת הספר לתיקיו האישיים של פרומקין באצ"מ (A199) עולה כי הוא הסתמך על מסמכים מקוריים ששמר במשך עשרות שנים. ספרו הוא מקור מקובל בהיסטוריוגרפיה של ארץ ישראל, בעיקר בקשר לחיים בירושלים עד אמצע המאה. אבל פרומקין הגיע בספרו רק עד ערב הקמת המדינה ולא התייחס כלל להאשמות שהועלו נגדו. את הספר סיים במילים: 'על חוויות, רגשות ורשמים מיום קום המדינה עוד מוקדם לספר. האספקלריה קרובה מדי' (שם, עמ' 474).

14 על י"ד פרומקין (1850-1914) ומשפחת פרומקין ראו בין השאר: ג' קרסל (עורך), מבחר כתבי ישראל דב פרומקין, ירושלים תשי"ד.

15 הקשרים המשפחתיים של גד פרומקין הם מרתקים כשלעצמם, אך חורגים ממסגרת מאמר זה. אציין רק כי עם צאתו לקושטא בשנת 1909 הורעו היחסים בינו לבין אביו, שתפץ כי בנו ימשיך בעריכת עיתונו 'החבצלת'. מאותה שעה הפך חותנו לדמות החשובה בחייו, לו דיווח על כל מעשיו ואתו התייעץ בכל עניין, כפי שמעידים מכתבים אישיים

מגיל צעיר עסק פרומקין בעריכה ובכתיבה ב'התבצלת'¹⁶, וכן היה פעיל בענייני ציבור. בהיותו בן עשרים ושתיים בשלה החלטה בלבו: הוא יסע לאוניברסיטת קושטא (קונסטנטינופול) בתורכיה כדי ללמוד משפטים ולהיות לעורך דין ולאחר מכן - בהתאם לתקוות שפיצמו אז בארץ-ישראל - להיבחר כנציג ארץ-ישראל בפרלמנט התורכי שהוקם בעקבות מהפכת ה'תורכים הצעירים בשנת 1908.¹⁷ בשנת 1909 הגיע פרומקין בלוויית רעייתו לקושטא והחל בלימודיו ובשנת 1913 הוסמך לעורך-דין. עוד בהיותו סטודנט למשפטים היה מעורב בעסקי אגודת 'נטעים' (בהנהלת חותנו אהרן אייזנברג). בשנת 1910, בן עשרים ושלוש בלבד, השיג הישג משפטי חשוב בהביאו לרישום חברת 'נטעים' כאגודה עות'מאנית לכל דבר, והייתה זו חברת ההתיישבות הראשונה מארץ-ישראל שזכתה למעמד זה.¹⁸

בתקופת לימודיו הגיעו לקושטא במועדים שונים צעירים מארץ-ישראל, וביניהם: דוד בן-גוריון, יצחק בן-צבי, משה שרתוק, דוד רמז וישראל ומניה שוחט.¹⁹ פרומקין ה'זויתקי' קשר קשרי ידידות עם כולם, שיתף אתם פעולה

רבים שהוחלפו בין פרומקין לאייזנברג, והשמורים באצ"מ A199 (תיקי פרומקין) ובאה"ע IV-104 (תיקי אייזנברג). אהרן אייזנברג (1864-1931) היה מראשי האיכרים, ממייסדי רחובות ואיש בכיר ביישוב בארץ-ישראל. בספרו של מ' ליסק, האליטות של הישוב היהודי בארץ-ישראל בתקופת המנדט, תל-אביב 1981, הוא מופיע בשתי רשימות: ב'אוכלוסית האליטה הפוליטית' (עמ' 164) וב'אוכלוסית האליטה הכלכלית' (עמ' 167). בראשית הממשל הבריטי בארץ הוא היה חבר ב'מועצה המייעצת', שבראשה עמד הנציב העליון, ושרק שלושה יהודים מכל הארץ כיהנו בה (ר' מקובר, שלטון ומינהל בארץ-ישראל, 1917-1925, ירושלים תשמ"ח, עמ' 94). כאשר נפטר, השתתפו בהלווייתו כל ראשי היישוב (ח' ארלוזורוב, יומן ירושלים, (מהדורה שנייה), תל-אביב תש"ט, עמ' 55). לפי הרישום במאגר המידע של יד יצחק בן-צבי פרסם פרומקין שישים ותשעה מאמרים וחמישה תרגומי מאמרים ב'התבצלת' משנת 1900 (והוא בן שלוש-עשרה!) עד שנת 1909, כאשר יצא לקושטא.

17 באותה שנה נקבע כי בפרלמנט יהיו שישה נבחרים מארץ-ישראל - שלושה מירושלים, שניים משכם ואחד מעכו. ראו: מקובר (לעיל, הערה 15), עמ' 17. על האווירה בארץ-ישראל עם הפיכת ה'תורכים הצעירים' בשנת 1908 ועל תכניותיו האישיות של פרומקין ראו: פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 147.

18 על פעילותו המשפטית באותה תקופה ראו: אה"ע, IV-104-5/42 (תיקי אייזנברג); אצ"מ A199/24 (תיקי פרומקין). לפרטים על עסקי הקרקעות של אייזנברג ופרומקין בארץ-ישראל ובתורכיה ראו: י' כץ, היוזמה הפרטית בבנין ארץ-ישראל בתקופת העליה השנייה 1904-1912, דמת"ג תשמ"ט, עמ' 35. תודתו לפרופ' יוסי כץ על הסבריו.

19 כל הדמויות הללו מילאו תפקיד, כעבור שלושים וחמש שנה, בפרשה שבמרכזו מאמר זה.

גד פרומקין, שופט בית המשפט העליון בארץ-ישראל, שנות השלושים

בעניינים שונים, והקים יחד אתם ארגון של סטודנטים יהודים בקושטא. פרומקין כיהן כיושב ראש הארגון ודוד בן-גוריון כמוזכיר.²⁰

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1914, חזר עורך הדין פרומקין לירושלים והוא אז בן עשרים ושבע. בארץ-ישראל היו אז רק

עוד שני עורכי דין שסיימו את מסלול

הלימודים בפקולטה למשפטים, ופרומקין

החל מיד בפעילות משפטית-מקצועית.

הוא העיד על עצמו: 'אני עורך דין יהודי

יחיד בעיר השולט בשפה התורכית ובכמה

לשונות לוועיות אחרות'.²¹ למעשה ניתן

לראותו כ'עורך הדין המודרני הראשון' בארץ-

ישראל,²² שכן הוא עסק בכל תחומי המשפט, בניגוד

לשני עורכי הדין האחרים, שעסקו בעיקר בשתדלנות

ובסחר קרקעות. ביומנו של מרדכי בן הלל הכוזן הוא

תואר בפברואר 1915 כ'עורך דין, צעיר ישר'

בירושלים.²³ ב-25 באוקטובר 1916 תיאר הכוזן את

פריצת הדרך המקצועית הרצינית של פרומקין: ועד

נציגי המושבות היהודיות בארץ-ישראל התכנסו כדי

לבחור עורך דין חדש והחליט לבחור בפרומקין. לדברי

הכהן הבינו המתכנסים שצריך לנטוש את דרך השתדלנות והשוחד שהייתה נהוגה עד אז ולנקוט גישה מקצועית יותר.²⁴

20 'אגודת המתלמידים העבריים העותמנים בקושטא - דין וחשבון מפעולת האגודה שבט תרע"ב-ניסן תרע"ג'; חתומים: 'יור' האגודה: גד פרומקין; המוזכר: ד. בן גריון (אצ"מ, A199/41). נראה שלאורך השנים נשמרו יחסי הידידות בין פרומקין לבין בן-גוריון והדבר בא לידי ביטוי באירועי 1948. בשנת 1961 סיפר בן-גוריון כי בימים הקשים של מלחמת העולם הראשונה, כאשר שהה בירושלים בטרם גורש על ידי התורכים, שילם לו פרומקין בפולאון זהב עבור מאמרים שכתב, ולדבריו 'זה היה הרבה כסף' (ש' טבת, קנאת דוד, תל-אביב תשל"ז, עמ' 261). נקודת מפגש חשובה הייתה בשנת 1936 ב'פרשת החמישה'. מדובר בזימה של חמישה נכבדים בארץ-ישראל - פנחס רוטנברג, מנהל חברת החשמל, משה גובומייסקי, מנהל מפעלי ים המלח, משה סמילנסקי, מראשי האיכרים, יהודה ליב מאגנס, נשיא האוניברסיטה העברית בירושלים, ופרומקין - להגיע להסכם עם הערבים. בן גוריון יצא בתריפות נגד זימה זו, שלדעתו צידדה בהגבלת העלייה היהודית לארץ. על 'חמישה' ראו בין השאר: פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 325; ב' אליאב (עורך), הישוב בימי הבית הלאומי, ירושלים 1976, עמ' 67; א' שאלתיאל, פנחס רוטנברג, תל-אביב תש"ן, עמ' 448.

21 פרומקין (שם), עמ' 177.
22 זו דעתו של כותב ה'היסטוריה הרשמית' של לשכת עורכי הדין בישראל: 'אין ספק שלגד פרומקין זכות ראשונים במקצוע המשפט בארץ-ישראל' (שטרסמן [לעיל, הערה 7], עמ' 14).

23 מ' בן הלל הכהן, מלחמת העמים, א, מהדורת ש' רובינשטיין, ירושלים תשמ"א, עמ' 78.

24 שם, עמ' 377. סיבה נוספת: בירושלים היו אז רק שני עורכי דין יהודים מוסמכים נוספים, ילידי תורכיה, בני העדה הספרדית - אליהו פרג'י, שעסק בעיקר בקרקעות, ויום טוב אמון (אוי: המון), שהיה שופט בעת השלטון התורכי וגורש בימי המלחמה לאנטוליה. וכדברי הכהן: 'מפני שעל פי הרוב כל העניינים הכלליים שלנו הם של

כרטיסי ביקור של גד פרומקין. למעלה משמאל: 'עורך-דין האוצר' של השלטון העות'מאני בירושלים, 1917-1916. מימין: נציג חברת 'נטעים' באיסטנבול, 1912-1914. למטה: 'תעריף' של פרומקין בימי מלחמת העולם הראשונה בירושלים

בארבע השנים הבאות שגשגה הקריירה של פרומקין והוא ייצג אנשים פרטיים ומוסדות: בנקים וגופים כלכליים רציניים כגון 'דויטשה פלשתינה בנק', בנק אפ"ק ('אנגלו-פלסטיין קומפני', ראשיתו של 'בנק לאומי לישראל') וחברת 'נטעים' של איכרי רחובות והסביבה, שבראשה עמד חותנו. כמו כן ייצג מול השלטון התורכי כמה מראשי היישוב שהואשמו בציונות ובביגדה במלכות (ויצאו זכאים).²⁵ הוא היה מקובל בחוגים שונים, ייצג בעלי קרקעות וטיפל בהשגת שחרורים מן הצבא. כן נסע בשליחויות משפטיות לדמשק - בעצם ימי המלחמה - כדי לבצע עסקאות שונות. גם השלטון הצבאי התורכי נעזר בשירותיו: הוא התמנה ל'עורך דין האוצר בממשלת מחוז ירושלים' וייצג את הממשל התורכי בבתי המשפט.²⁶

בסוף שנת 1917 כבשו הבריטים בפיקודו של גנרל אלנבי את חלקה הדרומי של ארץ-ישראל. ב-9 בדצמבר 1917 (כ"ד בכסלו תרע"ח) נכבשה ירושלים, ויומיים לאחר מכן נכנס אלנבי לעיר. היה זה אירוע רב-משמעות על רקע הצהרת בלפור, שניתנה רק כחודש קודם לכן (2 בנובמבר 1917). אלנבי החל לקיים בחלק הכבוש של הארץ מנהל צבאי, וזה נותר על מקומו עד המעבר לאדמיניסטרציה אזרחית ב-1 ביולי 1920.²⁷ למרות המשטר הצבאי ששרר בארץ החלו הבריטים בהנחת היסודות לארגון מערכת הממשל האזרחית, ובמסגרת זו החלו להקים את מערכת המשפט ובתי המשפט. רק טבעי היה הדבר שהאיש הראשון שאליו פנו הבריטים היה פרומקין. גורמן בנטוויץ' (Bentwich), לימים היועץ המשפטי לממשלת המנדט, הגדיר בדיוק את מעמדו בירושלים באותם ימים של ראשית שנת 1918: 'I spent an evening with Gad Frumkin, the only qualified Jewish advocate in the city'²⁸.

באפריל 1918 הגיע לארץ 'ועד הצירים', בראשותו של חיים וייצמן. ההנהגה הציונית ראתה בהחזרת פקידים יהודים לאדמיניסטרציה הבריטית יעד ראשי לפעילותה - וזאת אחרי שבתקופת השלטון התורכי לא היו כלל פקידים יהודים בכירים בממשל העות'מאני בארץ. לדברי פרומקין פנייה משותפת של וייצמן ושל משפטני השלטון הבריטי החדש הביאה למינויו ב-24 ביוני 1918, בהיותו

אשכנזים, לכן מתאים פרומקין אל העבודה יותר משנים הראשונים היהודים הספרדים' (שם). קדם לפרומקין בתפקיד זה אלברט ענתבי, עסקן הציבור הידוע בראשית המאה, שלא היה עורך דין והסתמך על קשריו האישיים עם ראשי השלטון התורכי.

25 לדברי פרומקין השופט הצבאי לא אפשר לו לייצג את הנאשמים, שכן אסור היה לעורך דין להופיע בבתי דין צבאיים, אבל השופט התיר לו לפעול כמתרגם, וכך גם לזיכויים בדין. ראו: פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 183. מסתבר שאחד הנאשמים, ארתור רופין, לא ידע על 'הסדר' זה, שכן הוא סיפר בפשטות שעורך הדין היה פרומקין, ועוד ציין שזכור לו כי פרומקין היה משמיע כל הזמן את המילה 'פקי' ('טוב' בתורכית). ראו: א' רופין, פרקי חיי, ב, תל-אביב תשכ"ח, עמ' 253.

26 משכורתו הייתה 600 לירות מצריות לשנה. על מצבו הכספי והמקצועי באותן שנים ראו בתיקו האישיים מאותה תקופה, בעיקר מכתביו אל היועץ המשפטי גורמן בנטוויץ' ואל נשיא בית המשפט העליון סר תומס הייקרפט בשנים הראשונות של המנדט (אצ"מ A199/19). כנימוק לדרישתו להעלאת משכורתו הוא תיאר את מצבו המקצועי בתום המלחמה ואת סיכוייו הרבים להצלחה כלכלית אילו היה נשאר עורך דין פעיל בירושלים אחרי הכיבוש הבריטי ולא מתמנה לשופט.

27 מנהל צבאי זה כונה 'מינהל שטח האויב הכבוש (דרום)' (Occupied Enemy Territory Administration) [O.E.T.A.] (South).

N. Bentwich, *My Seventy Seven Years*, London 1962, p. 50 28

גד פרומקין

נענעראל ריכטער אין ירושלים
 פון די לעצטע אנגעקומענע אהער
 אידיש-אסעריקאנישע צייטונגען דער-
 וויסען סיר זיך, או די ענגלישע רעני-
 רונג האט בעשטימט פאר נענעראל
 ריכטער אין ירושלים דעם דארטונען
 אידישען אדוואקאט אין פראסיגענסען
 כלל שהוער ה' גד פרומקין.

גד פרומקין איז א זיהן פונ'ם רע-
 דאקטאר פונ'ם עלטען טאטן-כלאם
 חבצלת' וואס איז א צייט ערשינענען
 אין ירושלים, אן איידעם פונם פע-
 וואוסטען אהרן אייזענבערג איינער פון
 די מיכטיגסטע גרינדער פון דער קא-
 לאניע רהובות, פרומקין האט פיער
 מיטגעארבייט מיט זיין פען אין אלע
 פעריאדישע אויסגאבען אין ארץ ישראל
 אונטערן פסעוודאנים נפן און האט
 פיער נערוויקט פאר'ן ישוב ארץ ישראל;
 ער איז אויך געווען א מיכטיגער מיט-
 אוואנס פון די ענגענדער אין פא-
 לעסטיא.

פרומקין בעת מינוי
 לשופט שלום ראשי,
 מתוך 'אידישע צייטונג',
 בואנוס איירס, 18
 באוקטובר 1918.
 הכותרת: 'גד פרומקין
 שופט כללי [=שלום]
 בירושלים'

בן שלושים ואחת, למשרת שופט שלום ראשי בירושלים.²⁹ בתפקיד זה כיהן רק כשנתיים. בספטמבר 1920, לאחר שאיים בהתפטרות - ומבלי שיהיה כלל כשופט מחוזי - קודם לתפקיד שופט עליון בבית המשפט העליון המנדטורי,³⁰ ובתפקיד זה כיהן ללא הפסקה עד תום המנדט בשנת 1948. הוא היה הפקיד היהודי הבכיר ביותר בממשלת המנדט והשופט היהודי היחיד בבית המשפט העליון המנדטורי בכל תקופת המנדט.³¹

לדברי פרומקין לא בקלות נענה להצעה לכהן כשופט, שכן כך נקטעה הקריירה המצליחה שלו כעורך דין, והייתה דרושה מידה של שכנוע מצד המנהיגות הציונית כדי להניעו לקבל את ההצעה. גם שיקולים כלכליים עמדו על הפרק, שכן ברור היה כי משכורתו בתפקידו החדש תהיה נמוכה מהכנסתו כעורך דין פרטי. על כן הושג הסדר של 'השלמת הכנסה' עבורו מקופת המוסדות הציוניים, דוגמת זה שהיה קיים לשוטרים היהודים ולפקידים יהודים אחרים שנכנסו לעבודה בממשל הבריטי החדש. ההסדר היה שפרומקין יעסוק ב'עבודה ספרותית-משפטית' עבור 'ועד הצירים'.³²

29 פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 1, 212. חיים וייצמן היה ידיד ילדות של אייזנברג, חתנו של פרומקין, עוד מימי היותם נערים בעיר פינסק. ביתו-ארמונו של וייצמן ברחובות ליד 'מכון וייצמן' נבנה על קרקע שרכש וייצמן מאייזנברג. וייצמן התארח אצל אייזנברג ברחובות בבואו לארץ בראש ועד הצירים באפריל 1918, וסביר להניח שניהם עסקו אז גם בעתידו האישי של פרומקין. על הקשרים בין השניים ראו: ח' וייצמן, מסה ומעש, ירושלים ותל-אביב, תשכ"ג, עמ' 30; מבחר אגרות חיים וייצמן, (עורך: ב' ליטבינוב) תל-אביב תשמ"ה, עמ' 98; ב' רוז, חיים וייצמן: ביוגרפיה, ירושלים 1990, עמ' 67.

30 Official Gazette No. 29, 15 October 1920. בתקופה הראשונה היה פרומקין שופט בית המשפט לערעורים, שהקביל לבית המשפט העליון.

31 תוארו ברוב שנות המנדט היה: Palestinian Puisne Judge, דהיינו שופט זוטור או שופט רגיל, כינוי לשופטים מן המניין בבית המשפט העליון, שאינם מכהנים כנשיאים או משנים לנשיא. השופטים הבריטים כונו British Puisne Judge. רק לקראת תום המנדט הושווה מעמדם של כל שופטי בית המשפט העליון, הבריטים והמקומיים. ראו להלן.

32 פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 1-4, 210-212. בתיקו האישי של פרומקין מן השנים הראשונות של המנדט הבריטי (אצ"מ, A199/45, A199/19) מצויות התכתבויות בענייני העבודות שביצע עבור ועד הצירים והגופים הציוניים השונים. יש לזכור, כי אך זה עתה תם השלטון

התורכי ששלט בארץ כ-400 שנה. הפקידים במערכת הביורוקרטית התורכית סבלו לעתים קרובות ממצוקה כלכלית בשל המשכורות הנמוכות, אשר הגיעו לרוב באיחור ניכר. חלקם נטלו, כידוע, שוחד. אולם רבים אחרים מצאו שיטות שונות ל'השלמת הכנסה', והיה זה נוהג מקובל בימים ההם. ראו: C.V. Finndley, Ottoman Civil Officialdom, Princeton 1989, p. 302. לתאור מצוקתו האישית של שופט תורכי בכיר בירושלים בעת המלחמה, ראו: פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 188. פרומקין ראה בנטישת הפרקטיקה הפרטית המשגשגת שלו ובכניסתו לשירות הממשלתי קרבן גדול הראוי לפיצוי כספי מצד ההנהגה הציונית. זו מצדה שאפה למינוי של שופט יהודי, והייתה מוכנה לפצותו על כך. הסדרים דומים נעשו עם עובדים אחרים שנכנסו לעבוד בממשלת המנדט, ראו: ח' לבסקי, יסודות התקציב למפעל הציוני: ועד הצירים 1918-1921, ירושלים תשמ"א, עמ' 79; מקובר (לעיל, הערה 15), עמ' 67. על ראיית העבודה בממשלת המנדט כמשימה לאומית ראו: ד' דה-פריס, 'פקידים עבריים בארץ-ישראל', תיאוריה וביקורת, 9 (חורף 1996), עמ' 41. דוגמאות ל'השלמת הכנסה' לפקידים ממשלה מטעם ועד הצירים ראו: אצ"מ L3/63A.

כדי להבין את מערכת היחסים בין השופט היהודי הצעיר לבין ההנהגה הציונית של אותו זמן יש לעיין בחליפת מכתבים שהתנהלה ביניהם ולנסות לשחזר את כוונתם של הצדדים. כך למשל ב־23 ביולי 1918, חודש פחות יום לאחר מינויו של פרומקין לשופט, כתב אליו ד"ר יעקב יוחנן טהון, שהיה אז מנהל 'המשרד הארץ־ישראלי', מכתב רשמי שבו פנה אליו בשמו ובתוארו:

המשרד הארץ־ישראלי
של ההסתדרות הציונית

למר גד פרומקין
שופט השלום בירושלים.

א.נ.

הננו מתכבדים לבקש את כ' שיואיל להודיענו על העבודות הספרותיות אשר קיבל עליו כ' לעבוד בשבילנו ולהואיל להמציא לנו אם אפשר בקרוב את הפרקים שכבר נגמרו. היינו מתענינים ביחוד בהבעת דעת כ' על אודות משפט השלום שלנו: באיזו פרוצדורה צריך, לפי דעת כ', להשתמש כדי להבטיח כח אקוויטיבי בפסק־דין שלו.

בכבוד רב,
ד"ר י. טהון

הכוונה במכתב זה היא ל'משפט השלום העברי', גוף וולונטרי שהוקם בראשית המאה ביישוב היהודי בארץ־ישראל, ושפעל, במידות שונות של הצלחה, עד אמצע שנות השלושים. ברור שלפרומקין לא היה שום קשר מוסדי עם גוף זה, ולמרות זאת התבקש לסייע לו. ואכן בתיקו האישיים מצוי חומר שהכין, כולל טפסים שונים, עבור 'משפט השלום העברי'.

כארבעה שבועות לאחר מכן, ב־20 באוגוסט 1918, אישר ד"ר טהון קבלת מכתב של פרומקין והודיע לו כי 'בענין רב אני מחכה לקראת חבורו ע"ד משפטי הבוררות מנקודת מבט החוק השורר'.

אין ספק שפרומקין אכן קיבל 'השלמת הכנסה'. הדבר עולה בבירור רב לא רק מספרו, אלא גם מטיוטת־מכתב של פרומקין, ללא תאריך, אך מן התוכן ניתן להבין שמדובר בשנת 1918 או 1919, עם תחילת הקריירה השיפוטית שלו. המכתב כתוב על נייר מכתבים מעוטר לתפארת של אביו, ישראל דב פרומקין, עורך 'התבצלת' – נייר שכנראה שימש את גד פרומקין לטיוטות, שכן העיתון כבר לא יצא לאור (פרומקין האב נפטר ב־1914).

גם מכתב זה הופנה לד"ר טהון, ופרומקין ציין כי הדבר בא 'במילואים לשיחתנו הפרטית היום'. במכתב תיאר פרומקין את תכניתו ל'עבודתי הספרותית המשפטית' למען היישוב היהודי בארץ, בהתאם לסיכום בינו לבין ד"ר וייצמן. פרומקין הסביר שברצונו לעסוק בעבודה משפטית 'מדעית' ולכתוב 'סריה של מאמרים' על בעיות משפטיות שונות, כגון על 'היחסים בין העם והממשלה, חובות

מימין: מכתבו של ד"ר
טהון, יו"ר ועד הצירים/
המזמן את פרומקין מהיום
למחר לשיבה של הוועד
למטה: טיוטת מכתבו של
גד פרומקין אל ד"ר טהון
בקשר ל'הונורר' עבור
ה'עבודה המשפטית'
ספרותית. פרומקין
השתמש בנייר הפירמה של
אביו ישראל דוב

ברקע: מכתב הסכמה של
פרומקין אל הרב קוק בנוגע
לבקשת הרב להמשיך
תפקידו של פרומקין
כשופט, אלול תר"ף

Telegrams: "ZIONICOM"
BENTLEY CODE
Telephone: 30
החשבוה או לחסר
In reply please quote:
מחלקת
מספר

ועד הצירים לארץ-ישראל
ZIONIST COMMISSION
TO PALESTINE

Jerusalem
דושהל
1 כסלו חרפ-א
24.11.20

לכבוד
א.ג.י.
יש לחפש טע"י הפקודה של המסעלה להעביר במשך שנה אחת את הקרקעות
שופט במשפט לערעורים
מהטמות המסאלים על שטח הנעלים האמחים, יאכז שבסחון בקשרים הפנימים שהיו
עד כה בין בני המושבות, היות וכלץ האדמה לא התיה רשומה כבר על שם איש אחד,
אם לכל אחד ואחד בשאלה זו חסודר סתר יסיבת הועד הפועל של הועד הלאומי
בכדי להועץ בשאלה זו חסודר סתר יסיבת הועד הפועל של הועד הלאומי
עם ועד הצירים והננו לבקש אסוא בזה מאת כני להשתתף ביסיבה זו שתהיה כיום
י"ד כסלו כס בכך באולב מאספוח של מסדר ועד הצירים.

בכבוד רב
בית

ישראל דוב פרומקין
ירושלם

ח/י.כ.ע.

בעל בית דפוס
עורך ומפרסם החברות

B. FRUMKIN
Buchdruckereibesitzer, Redacteur d. Habazeeth, in JERUSALEM

Telegram-Address: Frumkin Jerusalem

אשר חשפתי!
לחוקק ולממש בהיותו היום משג לימודי אי כו. מאז איש / ליעדוה בספרות
המלכותיים האלו לא לוקח: אצות ולקולגיה.
א. הנה. אה בלון ביה מן מוד למשל דברה א ואתקן (זמלא לברמן במוקדג אצות. מ כ.ג.ג.
אשר חשפתי!
לחוקק ולממש בהיותו היום משג לימודי אי כו. מאז איש / ליעדוה בספרות
המלכותיים האלו לא לוקח: אצות ולקולגיה.
א. הנה. אה בלון ביה מן מוד למשל דברה א ואתקן (זמלא לברמן במוקדג אצות. מ כ.ג.ג.
אשר חשפתי!
לחוקק ולממש בהיותו היום משג לימודי אי כו. מאז איש / ליעדוה בספרות
המלכותיים האלו לא לוקח: אצות ולקולגיה.
א. הנה. אה בלון ביה מן מוד למשל דברה א ואתקן (זמלא לברמן במוקדג אצות. מ כ.ג.ג.

האזרחים וזכויותיהם' ועוד, וכן בעבודה משפטית 'שימושית' כהגדרתו - 'לתת לקהל עיבוד עברי של החוקים הכי נצרכים הדרושים לדעת לכל האזרחים', ומלבד זאת ביקש לפעול בתחומים שונים של הסברה משפטית לציבור הרחב באמצעות 'תרגום נכון (של החוקים) וכן פירוש קצר בשעת הצורך'.

פרומקין, שבאותה עת כבר כיהן כשופט נכבד בירושלים, הסביר לד"ר טהון שאין ביכולתו לדעת כמה זמן יידרש ממנו לעבודה זו, שהתכוון לעשותה 'בזמני החפשי'. אבל בלי הרבה כחל ושרק תבע את מה שהובטח לו. הוא כינה זאת 'הוננור', ביטוי אשר לפי מילון גור (לכסיקון למילים זרות) משמעותו 'שכר עבודה רוחנית, שכר סופרים, רופאים וכדומה'.

פרומקין ניסה לנסח בדיוקנות את דרישותיו הכספיות מ'ועד הצירים' והוא רשם לעצמו כמה טיוטות, נזכיר כי משכורתו החודשית הייתה אז 50 לירות מצריות:

- טיוטה א: למען שאוכל להקדיש את זמני החופשי לעבודה הספרותית המבוארה לעיל, צריך אני להיות בטוח בהוננור חדשי של חמשה עשר לירה במשך שנה אחת מהיום
- טיוטה ב: שבמשך שנה מהיום אקבל הוננור של 15 לירה מצרית לחודש ע"ח העבודה
- טיוטה ג: בכדי שלא תחדל העבודה המבוארה לעיל במעצורים חמריים, רצוי היה אם יואיל אדוני לדאוג שיקבע לי הוננור חדשי מינימלי של 15 לירה לחדש למשך שנה אחת מהיום

לא ברור איזה נוסח שוגר לבסוף לד"ר טהון, אך ידוע כי הקשר בין שני צדדים אלה נמשך גם בשנת 1920. פרומקין כבר כיהן כשופט בבית המשפט העליון (שעדיין היה קרוי 'בית המשפט לערעורים'), וד"ר טהון זימן אותו במכתב לפגישה - מהיום למחר בבוקר - לשם התייעצות בעניין נכבד שהטריד מאוד את הנהגת היישוב באותה עת:

ועד הצירים לארץ ישראל ירושלים, י"ג כסלו תרפ"א, 24.11.20

לכבוד
ה' גד פרומקין,
שופט במשפט לערעורים, כאן.

א.נ.

יש לחשוש שע"י הפקודה של הממשלה להעביר במשך שנה אחת את הקרקעות מהשמות המושאלים על שמות הבעלים האמיתיים, יאבד הבטחון בקשרים הפנימיים שהיו עד כה בין בני המושבות, היות וכל האדמה לא תהיה רשומה כבר על שם איש אחד, אם לכל אחד ואחד יהיה קושאן פרטי. בכדי להועץ בשאלה זו תסודר מחר ישיבת הועד הפועל של הועד הלאומי עם ועד הצירים והננו לבקש אפוא בזה מאת כב' להשתתף בישיבה זו שתהיה ביום י"ד בכסלו ב'8 בבוקר באולם האספות של משרד ועד הצירים.

בכבוד רב,

ד"ר י. טהון

הקורא שורות אלה בשנת 2001 נחרד כמובן למחשבה ששופט – ועוד בבית המשפט העליון – התדיין על 'הונורר חודשי' עם מישהו מחוץ למערכת בתי המשפט וקיבל זימונים 'מהיום למחר' לישיבות בנוסח זה. הצעתי היא לנסות ולראות הדבר במשקפיים של השנים 1918-1920, על רקען של נורמות אחרות ובהתחשב במצב ששרר אז ביישוב: פרומקין היה למעשה המשפטן היהודי הבכיר – והבודד – בארץ, ומינויו כשופט היה חלק ממהלך פוליטי של הנהגת היישוב לתפוס עמדות בממשל הבריטי החדש. לפי כל הידוע, שני הצדדים לא ראו בכך דבר לא תקין, אלא להפך: היה זה בעיניהם שיתוף פעולה למען קידום האינטרסים של היישוב היהודי בארץ-ישראל, שהיה אז במצב קשה למדי.

לא זה המקום לתאר באריכות את מכלול עבודתו המשפטית של פרומקין בשלושים שנות השיפוט שלו. בספרו האוטוביוגרפי הוא תיאר פעילות זו בפירוט, ובקובצי פסקי הדין שפורסמו בימי המנדט מופיעים מאות פסקים שכתב או שהשתתף בניסוחם. תמונה מקיפה של פעילותו המשפטית מוצגת בספר 'פסקים נבחרים של גד פרומקין', המכיל מבחר מפסקי הדין שלו בתרגום עברי.³³ השופט שמעון אגרנט כתב על פסקי הדין שלו: 'אחת התכונות המרכזיות המבצצות מדברי הפסיקה... היא זו הנעוצה באומץ הלב, לאין ערוך, של האיש שכתב אותם'. והוסיף: 'בקיאותו הרבה במקורות החוק העותמני, שכלו הבריאי וחוש המציאות שחונן בו – אלה הן מסגולותיו החשובות של גד פרומקין, אשר מילאו תפקיד חיוני בשפיטתו היום-יומית והכשירו את פסיקת ההלכות אשר עד היום ניכר רישומן, בחלקן או בשלמותן, ביודיקטורה שלאחר הקמת המדינה'.³⁴

עיסוקיו של פרומקין בתחום המשפט לא התמצו בעבודתו כשופט. הוא תרגם את המג'לה לעברית, ותרגומו זכה להכרה ונדפס בשלוש מהדורות.³⁵ מיד בראשית השלטון הבריטי הוא היה ממייסדי שיעורי המשפט (Law Classes), שנוהלו בידי ממשלת המנדט, והרצה במסגרת זו במשך עשרות שנים על המשפט האזרחי. בשיעורים אלה למדו רבים מעורכי הדין בארץ-ישראל, וחלקם מונו לשופטים בימי המנדט ולאחר מכן במדינת ישראל.³⁶

פרומקין לא הסתגר בין כותלי בית המשפט העליון. הוא היה פעיל מאוד בחיי הציבור הארץ-ישראלי וכיהן כיושב ראש אגודת השוחרים וחבר הוועד הפועל וחבר הנאמנים של האוניברסיטה העברית בירושלים,³⁷ כ'נשיא הגדול' של מסדר 'בני ברית' בארץ-ישראל, כיושב ראש החברה קדישא

33 ש' קסאן (עורך), פסקים נבחרים של גד פרומקין, שופט בבית המשפט העליון לארץ-ישראל, תל-אביב תשכ"ב. בכרך זה גם ציטוטים ואזכורים רבים מפסקי הדין של פרומקין שהובאו בבתי המשפט הישראליים ובספרות המקצועית המשפטית בישראל. ניתן לראות בספר זה ניסיון לסכם את פעילותו השיפוטית של פרומקין, דרך הצגת פסקי דין רבים שלו, בתרגום לעברית (הפסקים עצמם נכתבו במקור באנגלית).

34 שם, עמ' 8, 14.

35 מג'לה או מג'לת אלאחכאם אלעדליה (קובץ דיני המשפט), תרגם ג' פרומקין. יצאו מהדורות בשנים 1928, 1942, 1952, כולן בירושלים. המג'לה הוא החוק האזרחי המוסלמי בנוסח בסוף המאה התשע-עשרה בקושטא על ידי משפטים בכירים עבור השלטון העות'מאני. כללי המג'לה היו חלק מן החוק הנוהג בארץ-ישראל בימי המנדט, שכן השלטון הבריטי אימץ את החוק העות'מאני אחרי הכיבוש.

36 פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 229.

37 בתקופת המנדט נחשבה אגודת השוחרים לגוף חשוב ומרכזי בחיי הציבור בארץ, ובהנהלתה השתתפו אישים כחיים נחמן ביאליק, שאול טשרניחובסקי וברל כצנלסון. פרומקין הסתכסך עם ראשי האוניברסיטה או יהודים יוצאי גרמניה כ-ש.ז. שוקן וורנר סנטור. לטענתו, זה היה הרקע לעוינות כלפיו מצד 'יקים' אחרים, פ' רוזנבלית וד"ר משה זמורה. ראו בדיוני 'ועדת הביורו'.

בירושלים וכפעיל מרכזי בשורה של נושאים ציבוריים חשובים ואפילו כיושב ראש הוועד האולימפי הארץ-ישראלי.³⁸ אישים שונים שהכירו אותו בתקופת המנדט הדגישו את הכבוד הרב שהיה מנת חלקו של פרומקין באותה עת, כבוד שבא לביטוי גם בגינונים חיצוניים, כגון קידות לעברו ברחובה של עיר.³⁹

מעולם לא הוטל ספק בכישוריו השיפוטיים של פרומקין. רוזנבלט עצמו אמר בהופיעו בפני ועדת הבירור של כבוד' בשנת 1949 כי: 'אין לפקפק בכשרו של מר פרומקין כיווריסטן. פסקי הדין שלו היו ראויים לרמתו של ב"ד עליון. אין לטעון עליו מבחינת כושר עבודתו'.⁴⁰ במאמרים שנכתבו עליו בשנות החמישים והשישים הובעה הערכה ליכולתו ולהתנהגותו בימי כהונתו כשופט.⁴¹ כבוד רב לפסיקותיו ולהיותו 'נציג היהודים' בבית המשפט העליון המנדטורי הביע השופט אגרנט בהיותו המשנה לנשיא בית המשפט העליון, במאמר הקדמה ארוך ומפורט שכתב למבחר פסקיו של פרומקין.⁴² יש לציין כי פרומקין נתפס תמיד כנציג גאה של היישוב היהודי על כס המשפט, ונהג למחות בחריפות בכל מקרה של פגיעה בציבור היהודי.⁴³ וכדברי השופט אגרנט:

'בסתרי לבו ובתוך נפשו פנימה הרגיש גד פרומקין את עצמו, כל ימי כהונתו הארוכה, כמי שנושא באחריות הכבדה לשמור היטב, באשר להכרעות שיכריע בית המשפט, על קנייניו הרוחניים של העם היישובישראל, על נכסי צאן ברזל של המשפט העברי, ועל האינטרסים החיוניים של הבית הלאומי ההולך ונבנה'.⁴⁴

38 פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 383-459. דוגמה אחת משלל העיסוקים הציבוריים שלו תבהיר את מעמדו הציבורי הנכבד ביישוב היהודי בימי המנדט הבריטי: מדובר בפנייתו של חיים ארלוזורוב, יושב ראש המחלקה המדינית של הסוכנות, בראשית 1932, אל פרומקין שיקבל על עצמו להיות יושב ראש ועדת בורות בין הוועד הלאומי לבין הרבנות הראשית לארץ-ישראל בקשר לבחירות למועצת הרבנות הראשית. למעשה ישב כאן פרומקין כ'בורר חוקתי עליון' בין שני הגופים המרכזיים והחשובים ביותר ביישוב היהודי אז. הבוררות הסתיימה בהצלחה. ראו: ארלוזורוב (לעיל, הערה 15), עמ' 166 (3 בינואר 1932), וכן: פרומקין (שם), עמ' 316. תיאור מפורט של הבוררות והאירועים סביבה ראו: מ' פרידמן, חברה ודת: האורטודוקסיה הלא-ציונית בארץ-ישראל 1918-1936, ירושלים, תשל"ה, עמ' 372.

39 ריאיונות עם עורכי דין ותיקים: מיכאל כספי (10 באפריל 2000), נתן קנת (10 באפריל 2000), יעקב ינון (7 במאי 2000), יהודה אריה פודהורצר (11 במאי 2000), שמואל שמיר (4 בינואר 2001). פרומקין נהג להתפלל בבית הכנסת 'שורון', ונשמר לו שם תמיד מקום כבוד מיוחד (ריאיון עם מר יהודה לבנון, בנו של השופט מרדכי לבנון, שהיה באותו זמן נשיא בית הכנסת 'שורון', 26 ביולי 2000).

40 דברי רוזנבלט בפני ועדת הבירור של כבוד', 25 במרס 1948.

41 ראו: אבו"ס, דרך שופט בירושלים, הפרקליט, כרך י"א (תשט"ו) חוברת ב', עמ' 188; ר"ק, פסקים נבחרים של גד פרומקין, שם, כרך י"ח (תשכ"ב), עמ' 383; פ' דייקן, 'שופט יהודי בימי המנדט', יי אורן (עורך), מבחר מונוגרפיות, מחקרים ומאמרים, תל-אביב תשל"ה, עמ' 72. וכן מאמר הספד מאת E.D.G. (שופט בית המשפט העליון דוד גויטיין), Jerusalem Post, 13 March 1960.

42 ראו: קסאן (לעיל, הערה 33).

43 למשל, ב'פרשת אליוט' מאוקטובר 1932, שבה הגיב פרומקין בחריפות על דברי 'וועץ הכתר' מיילס ליימן אליוט, שאמר על נאשם יהודי בפלילים: 'קיימים בפשע זה כל היסודות הדרושים לביצוע, דהיינו: חברת ביטוח, פרמיה גבוהה, שריפה ו...יהודי'. אליוט נאלץ להתנצל בעקבות תגובת פרומקין והנושא הגיע עד לפרלמנט הבריטי. הפרשה זכתה לפרסום רב, גם בעיתונות של אותה תקופה. ראו: פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 317; קסאן (שם), עמ' 29. ראו אכור אצל: 'שוכמן, מאמרים שפורסמו בעיקר ב'דבר', 1925-1937, ירושלים 1990, מאמר מיום

16 בפברואר 1937. וכן: Palestine Bulletin, 30 October 1932; ibid., 6 November 1932.

44 קסאן (לעיל, הערה 33), עמ' 7. מלבד הנשיא אגרנט, עשו עוד שני נשיאים של בית המשפט העליון בישראל מחוות

מעמדו של פרומקין בצמרת הממשל הבריטי בארץ-ישראל בימי המנדט היה גבוה ביותר, ובראשית 1941 העניק לו המלך האנגלי תואר אבירות של המסדר המצויין מאוד של האימפריה הבריטית (O.B.E.).⁴⁵ אך הבריטים לא הסתפקו רק בתארי כבוד: מיד אחרי מלחמת העולם השנייה יזם נשיא בית המשפט העליון המנדטורי סר ויליאם פיזג'רלד (Fitzgerald) שינוי מהותי בארגון בתי המשפט בארץ-ישראל, ועיקרו מהלך להשוואת מעמדם של השופטים המקומיים לאלה הבריטים. הנציב העליון סר אלן קנינגהם (Cunningham) כתב ב-9 במאי 1946 אל שר המושבות ג'ה הול (Hall) מכתב תמיכה בהצעות הנשיא. וכך כתב בהקשר זה על פרומקין:

'The Jewish Palestinian Judge is Mr. Justice Frumkin, and I would not hesitate to recommend that he be created Puisne Judge... He has a complete command of the English language and is, in my opinion, in other respects well qualified to fill the appointment'

ואכן שר המושבות אישר את ההצעה ופרומקין מונה ל-Puisne Judge, כלומר לשופט עליון 'רגיל', ומשכורתו השוותה לזו של השופטים הבריטים.⁴⁷ במרס 1948, לקראת סוף המנדט הבריטי, נקבע ששופטים מקומיים - יהודים וערבים - יכולים לכהן כראשי מותבים, לאחר שכל השנים ישב תמיד בראש מותב שופט בריטי.⁴⁸ זה היה הרקע לפגישה האחרונה של פרומקין עם הנשיא פיזג'רלד, ימים ספורים לפני תום המנדט, פגישה שבה באה לידי ביטוי ההערכה שרחשו השופטים הבריטים לפרומקין.⁴⁹

הכבוד לפרומקין בקהילייה המשפטית היהודית בארץ-ישראל בא לביטוי, כפי שעולה מפרסומים וממכתבים שונים מאותה תקופה, בגינונים שהיו מקובלים כלפי שופט במעמדו. במלאת עשרים וחמש שנה לשבתו על כס המשפט ערך הוועד המרכזי של 'הסתדרות עורכי הדין היהודים בארץ-ישראל' מסיבה לכבודו. 'הפרקליט' דיווח: 'בקשר עם המאורע הוחלט על נטיעת 100 עצים על שם השופט פרומקין ביער הקק"ל באוגיברסיטה וכן גם על הגשת אדריסה'⁵⁰ מיוחדת לשופט פרומקין כתומה על ידי כל חברי הסתדרותנו ואדריסה זו הוגשה לשופט פרומקין והתקבלה על ידו בהערכה רבה.⁵¹

על מעמדו של פרומקין ככביר השופטים היהודים בתקופת המנדט מעידות בין השאר שתי פניות שהופנו אליו זמן קצר מאוד לפני קום המדינה: פנייה של השופטים היהודים בחיפה שיעמוד בראש

של אהדה לפרומקין עוד בחייו. במלאת לו שבעים בשנת 1957, נערכו לכבודו כמה מסיבות. הנשיא אולשן השתתף במסיבה 'בני ברית' והפליג בשבחו של חתן המסיבה, 'בית המשפט הגבוה לצדק', הארץ, 2 בספטמבר 1957. השופט לנדוי השתתף ונאם במסיבה שנערכה ב'בית הלל' בירושלים (משה שרת, 'יומן אישי', כרך ה, תל-אביב 1978, עמ' 2305).

45 Palestine Gazette No. 1068, 1 January 1941; פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 360.

46 PRO, CO/733/455/9

47 משכורתו נקבעה ל-1,350 ליש"ט לשנה, כמו של השופטים הבריטים. מברק שר המושבות אל הנציב העליון, 30 בספטמבר 1945, PRO, CO/733/455/9.

48 Palestine Gazette no. 1654, 18 March 1948, כחודשיים לפני הכרות העצמאות.

49 על הפגישה ראו להלן עמ' 182.

50 'אדריסה' - פנייה (address).

51 'יובל השופט פרומקין', הפרקליט, כרך א', חוברת 11-12 (כסלו תש"ה), עמ' 37.

הפעולה להגנת זכויותיהם ופנייה מטעם ראשי היישוב היהודי בירושלים שיפעיל את מערכת המשפט המשותפת בירושלים הנצורה ויעמוד בראשה.⁵²

ברור אם כן שאי-מינויו של פרומקין לבית המשפט העליון הישראלי לא נבע מסיבה הקשורה לכישוריו כמשפטן וכשופט. את ההסבר לכך יש לחפש באירועי אביב-קיץ 1948 הנוגעים לתהליכי ההקמה של בית המשפט העליון במדינת ישראל.⁵³

אמנעריקאנער

The Jewish American

גד פרומקין, וונקסטער ריכטער פון אייר

חמש-עשרה מילים גורליות

עם קבלת החלטת האו"ם ב-29 בנובמבר 1947 החלה הנהגת היישוב היהודי בארץ בהכנות לקראת הקמת המדינה החדשה. שני הגופים הייצוגיים החשובים של היישוב - הסוכנות היהודית והוועד הלאומי - הקימו את ועדת המצב ובמסגרתה את 'המועצה המשפטית', אשר בראשה עמדו שני עורכי הדין של המוסדות הלאומיים: ד"ר מרדכי עליאש כנציג הוועד הלאומי ועורך הדין ברנרד ג'וזף (דב יוסף) כנציג הסוכנות היהודית.⁵⁴ גוף זה פעל בחודשים הראשונים של שנת 1948 בעיקר בירושלים. למועצה המשפטית מונתה מזכירות ובה פעלו כמה משפטנים צעירים, וביניהם חיים כהן ושבתאי רוזן.⁵⁵ עליאש יצא לניו-יורק להשתתף בדיונים באו"ם, וג'וזף הורה למזכירות להכין דוח מפורט על כל השופטים היהודים שניהנו אותה שעה במערכת השיפוט

גד פרומקין בן 60, על שער העיתון היידי 'אמנעריקאנער' בניו-יורק, 16 במאי 1947. פרומקין ביקר בארצות-הברית במסגרת תפקידו כנשיא 'בני ברית' בארץ-ישראל

52 על הפניות הללו ראו להלן עמ' 179.
53 על התליכים והאירועים שקדמו להקמת בית המשפט העליון בישראל ראו בעיקר: רובינשטיין (לעיל, הערה 12), וכן: א' רובינשטיין, 'שלבי ההקמה של בית המשפט העליון בתש"ח', בתוך: מ' נאור (עורך), עידן: שנה ראשונה לעצמאות, ירושלים תשמ"ה, עמ' 87-98; פ' להב, ישראל במשפט, 'שמעון אגרנט והמאה הציונית', תל-אביב תשנ"ט; ר' חריס, 'המשפט הישראלי', בתוך: צ' צמרת וחי' יבלונקה (עורכים), עידן: העשור הראשון - תש"ח-תש"ט, ירושלים תשנ"ה, עמ' 243-262; שנהר (לעיל, הערה 12).
54 שני עורכי דין חשובים בירושלים בתקופת המנדט. תפקיד מרכזי בפרשה מילא עליאש (1892-1950), שכיהן בשנות הארבעים כיושב ראש הסתדרות עורכי הדין, ומונה לשגריר בבריטניה אחרי קום המדינה. תיאור חי של דמותו ופעילותו ראו: להב (שם), עמ' 82. על המועצה המשפטית ראו: י' קרפ, 'המועצה המשפטית - ראשית עלילות חקיקה', ברק ושפניץ (לעיל, הערה 7), ב, עמ' 209.
55 חיים (הרמן) כהן יליד גרמניה, 1911. תפקידו בפרשת פרומקין מרכזי ביותר כפי שיוברר להלן. עלייתו המטאורית של כהן אל פסגת המשפט הישראלי ראויה לתיאור ולדיון החורגים ממסגרת מאמר זה. אציין כאן כי הוא שירת במזכירות המועצה המשפטית בחודשים הראשונים של שנת 1948. באותו זמן היה עורך דין פרטי בירושלים, במשרד קטן יחסית. אי אפשר לתאר אותו כעורך דין מפורסם או בכיר בימי המנדט. מרתק לראות כיצד תוך חודשים ספורים היה לאיש החזק במשרד המשפטים, ונותר במעמד זה עד שנת 1960, כאשר מונה לשופט בבית המשפט העליון. שבתאי רוזן (ראוסאן, נולד בלונדון בשנת 1917) מומחה למשפט בין-לאומי, חתן פרס ישראל בשנת 1960, היה בשנים 1948-1960 היועץ המשפטי של משרד החוץ, לאחר מכן כיהן כשגריר.

המנדטורית.⁵⁶ ואכן ב־16 במרס 1948 הוגש למועצה מסמך בן כמה עמודים ובו הערות קצרות על כל השופטים היהודים שכיהנו אז.⁵⁷ המסמך חובר על רקע היתס החשדני של השלטון הישראלי החדש כלפי עובדי ממשלת המנדט. בתקופה שקדמה להכרזת העצמאות הוכנו בגופים השונים של ועדת המצב דוחות ורשימות על כל עובדי ממשלת המנדט כדי לברר אם ניתן להעבירם לשירות המדינה. הדבר נעשה בשם המגמה של 'טהור המחנה' או 'טיהור המנגנון' מאלמנטים שליליים, וזאת כדי לנפות אנשים שהיו נגועים בלקיחת שוחד.⁵⁸ כל עובדי הממשל המנדטורי חויבו לעבור תהליך של 'בדיקה וטיהור' בוועדות מיוחדות,⁵⁹ על מנת לקבוע אם יוכלו לשמש בממשל החדש של מדינת ישראל. הוועדות הללו פעלו בחודשים הראשונים לקיום המדינה והשאירו מאחוריהן שובל סמיך של מרירות וזעם. זוהי פרשה עגומה וכואבת, החורגת מתחומי מאמר זה וראויה ללא ספק למחקר לעצמה.⁶⁰ ברור שמניעים זרים, כגון קנאה, חיסול השבונות אישיים ושיקולים פוליטיים, תפסו מקום לא מבוטל בדיוני הוועדות הללו. רמת הדיונים הייתה ירודה למדי והדוחות היו במקרה הטוב סתמיים וללא הנמקות. רוב ההחלטות להדיח עובדים בוטלו בסופו של דבר מסיבות שונות, אשר נגעו בעיקר לאופי החשאי של הבדיקה, שנערכה בדרך כלל ללא עדויות של ממש וללא מתן אפשרות לנפגע לטעון את טענותיו.⁶¹

יש להדגיש כי במקרה של פרומקין כלל לא הייתה 'ועדת טיהור' שדנה בעניינו. לא היה 'תיק', לא היה 'הליך', ולא היה דיון מסודר וענייני. כל ה'חומר' נגדו היה כלול בשתי שורות – חמש עשרה מילים בסך הכול – שנכתבו במרס 1948, ושנכללו באותו דוח על השופטים המכהנים שזוכרו לעיל. הדו"ח נמצא בארכיון המדינה, אך הוכרז כ'חסוי' ואין מרשים לעיין בו. בראשית שנות

56 ריאיון עם חיים כהן, 11 באפריל 2000, בביתו בירושלים.

57 אמ"י, תיק 197 בחטיבת תיקי ועדת המצב.

58 ראו למשל דיון במנהלת העם ב־3 במאי 1948: גליון מנהלת העם: צווים והודעות, 10 במאי 1948.

59 על דרך הטיפול במעבר עובדי ממשלת המנדט לשירות מדינת ישראל ראו: 'פקודת עובדי ממשלת ארץ ישראל מס' 7 לשנת תש"ח-1948', עיתון רשמי, 9 ביוני 1948; 'תקנות עובדי ממשלת ארץ ישראל (ועדות חקירה) תש"ח-1948', עיתון רשמי (תוספת ב), 23 ביוני 1948.

60 רק כהצצה אל מה שהתרחש בוועדות הטיהור' אביא שני דיווחים. עובד במחלקת העבודה המנדטורית שבתור מפקח על בטיחות בעבודה חיפה על חברי קיבוץ שעסקו בהכנת חומרי נפץ ויכולתי לדווח על המקרה בצורה שלא תעורר חשדות נוספים ומיותרים', הועמד לחקירה בפני 'ועדת טיהור'. לדבריו האווירה בחקירה הייתה 'רחוסה', והדרך שבה נעשה הדבר לא התיישה כלל עם הזכויות היסודיות האלמנטריות של האזרח. ראו: 'אהרנסון, "מנדטניק" חוזר לעבודה', עבודה ורווחה וביטוח לאומי, מ"א (יוני 1989), עמ' 115. על מצבם של הפקידים בין הפטיש לסדן יעיד סיפורו של פקיד במערכת המיסים המנדטורית שסירב למסור לאליעזר קפלן, שהיה גובר הסוכנות היהודית, רשימות של משלמי מס 'מסיבות של אתיקה'. כאשר קמה המדינה סירב קפלן לאפשר לפקיד להמשיך בעבודתו. ראו: D. Robinson, 'Patrons or Saints', Ph.D. dissertation, Columbia University, 1970. וכן ראו: בג"ץ 21/48, שלמה סופר ואחרים נגד שר המשטרה ואחרים, פ"ד, ב', 365. הפרשה עוסקת בקציני משטרה מנדטוריים שהודחו בעקבות 'ועדת טיהור'. עוד על 'טיהור' השוטרים המנדטוריים ראו במאמרו של קצין המשטרה 'י' כספי, 'המעבר ממשטרת המנדט אל משטרת ישראל', בתוך: 'ו' פילובסקי (עורכת), המעבר מישוב למדינה: רציפות ותמורות 1947-1949, חיפה 1990, עמ' 297.

61 ראו: מכתב של הוועדה העליונה לעובדי ממשלת ארץ ישראל בראשות פ' שורצמן (לימים השופט פנחס אבישר)

אל ראש הממשלה, 9 ביוני 1949, אה"ע, IV-104-90-1.

התשעים הוכרו כי התיק 'סגור לעיון לתקופה של 70 שנה... מהטעם של פגיעה אפשרית בצנעת הפרט'.⁶²

רק מעטים ראו את המסמך, וביניהם אליקים רובינשטיין, שנמנע מלגלות את תוכנו המלא בספר שכתב על בית המשפט העליון, אך אמר לי כי הדברים שנכתבו שם הם כלליים ללא עובדות ברורות.⁶³ בספרו כתב כי הדוח כולל גם אזכורים של השתייכות מפלגתית של השופטים, ושהומלץ בו כי כמה שופטים לא ימשיכו בכהונתם. למרות זאת מונו כולם לשופטים במדינת ישראל, כאמור פרט לפרומקין ולצוקרמן.⁶⁴

זהות מחבר הדוח הייתה עלומה שנים רבות,⁶⁵ אך בשנת 1992 פרסם אורי שנהר כי חיבר אותו השופט חיים כהן.⁶⁶ ממקורות שונים בארכיון המדינה שמעתי, כי המחברים היו שניים: חיים כהן ושבתאי רוזן. בשנת 2000 אישר באוזני השופט כהן כי הוא שחיבר את הדוח, וכן אישר כי הדוח הכיל הערות ביקורתיות על שופטים שונים, ושהומלץ בו לא לחדש את כהונתם של חלק מהם במדינת ישראל.⁶⁷ אף על פי שהמסמך כולו אינו בידינו, ולא ידוע מה נכתב בו על יתר השופטים – ידוע בבירור מה נכתב בו על פרומקין. הנוסח כלול במסמך רשמי: במכתב ששיגר שר המשפטים רוזנבליט אל כל שרי המשלה ב־25 ביוני 1948 לקראת ישיבת המשלה שעמדה לדון בהרכב בית המשפט העליון.⁶⁸

חיים כהן בהיותו היועץ המשפטי לממשלה

62 מדובר במסמך מ־16 במרס 1948, אמ"י, תיקי ועדת המצב, תיק 197. התיק מוזכר אצל רובינשטיין (לעיל), הערה 12), עמ' 73. ב־1 בספטמבר 1999 פניתי בכתב אל גנו המדינה בבקשה לעיין במסמך אך ב־6 באוקטובר באותה שנה נעניתי בסירוב בנימוק הנוכח. פנייה נוספת נענתה בשלילה ב־28 בינואר 2001.

63 רובינשטיין (לעיל הערה 12). ריאיון עם אליקים רובינשטיין, 1 בספטמבר 1999, במשרדו, בעת שכהן כיועץ המשפטי לממשלה.

64 רובינשטיין (לעיל, הערה 12), עמ' 44.

65 'המסמך אינו חתום ואיני יודע מי הכינו' (שם, הערה 49).

66 שנהר (לעיל, הערה 12).

67 ריאיון עם חיים כהן (לעיל, הערה 56). שבתאי רוזן לא הסכים להתייחס למעורבותו בניסוח הדוח, וסירב להיפגש אתי בנימוק שהכול חסוי, אני לא יכול לדבר על זה' (שיחת טלפון ב־25 במאי 2000). שנים כה רבות לאחר אירועים אלה ברור שהרוב המכריע של השופטים שנכללו בדוח הלך לעולמו. ב־23 ביולי 2000 סיפר לי השופט יצחק שילה (שימל), שהיה בשנת 1948 שופט שלום בתל־אביב, כי לפני קום המדינה קיבל מכתב ממנהלת העם ובו הודעה כי לא יהודש המינוי שלו כשופט במדינת ישראל אחרי ה־15 במאי. שילה אינו זוכר מי התם על המכתב, אך היה לו ברור כי ההוראה באה מטעמו של רוזנבליט, שהיה אז ממונה על מינוסטריון המשפטים. לדעת שילה המכתב נשלח אליו בעקבות הערות שנכתבו באותו דוח על השופטים, אך עד היום אין הוא יודע מה בדיוק נכתב בדוח זה. גם שופט אחר, עמנואל מטלון, קיבל מכתב דומה. שילה תיאר ימים אלה כימים הקשים והמרים בחייו, כי לא הבין מדוע וכיצד נחרץ גורלו בצורה כזו. הוא נפגש עם רוזנבליט – שאותו הכיר מעבודתו כמתמחה במשרד הפרקליטים 'מזורה, רוזנבליט, קרונוגולד, בר־שירה' טרם מינויו כשופט – ואחרי שיחה ביניהם שינה רוזנבליט את דעתו לגבי שילה ומטלון, והם המשיכו בעבודתם כשופטים ישראלים שנים רבות.

כדי להצדיק את התנגדותו למינויו של פרומקין כתב רוזנבליט לשרים כי נמסר לו מסמך מ-16 במרס 1948 'מטעם הסוכנות היהודית' שנכתב בו על פרומקין: 'בעל ותק גדול. מרננים אחריו מבחינת היושר והשפעות אחרות. לא רצוי להעבירו לשרות המדינה היהודית'.

המסמך הזה חובר בירושלים הנתונה במצור, וברור לחלוטין כי מילים אלו נכתבו מבלי שבוצעה חקירה ממשית, ללא מסמכים וללא ראיות, ובלי ידיעתם - וממילא בלי תגובתם - של הנוגעים בדבר.⁶⁹

במסמך זה נולד הביטוי 'רינון', ש'ועדת הביורור של כבוד' עסקה בו רבות כעבור שנה. חמש-עשרה המילים הללו הרצו למעשה את גורלו של פרומקין, אף על פי שלא צורפו להן הוכחות, עובדות, מסמכים או ראיות מכל סוג שהוא הנחוצות

לכאורה לקביעת אשמה ולשינוי מעמדו הציבורי והמקצועי של

אדם כה בכיר. שר המשפטים רוזנבליט הודה בדבריו בפני 'ועדת הביורור של כבוד': 'יש לדעת שלגבי כל הפקידים [בממשלת המנדט] שלא הוזמנו [לשירות המדינה בישראל] לא היה יותר מ'רינון'.'⁷⁰ לא נותר אלא להרהר על הדרך שבה נחרצו גורלות במדינת ישראל שזה עתה קמה.

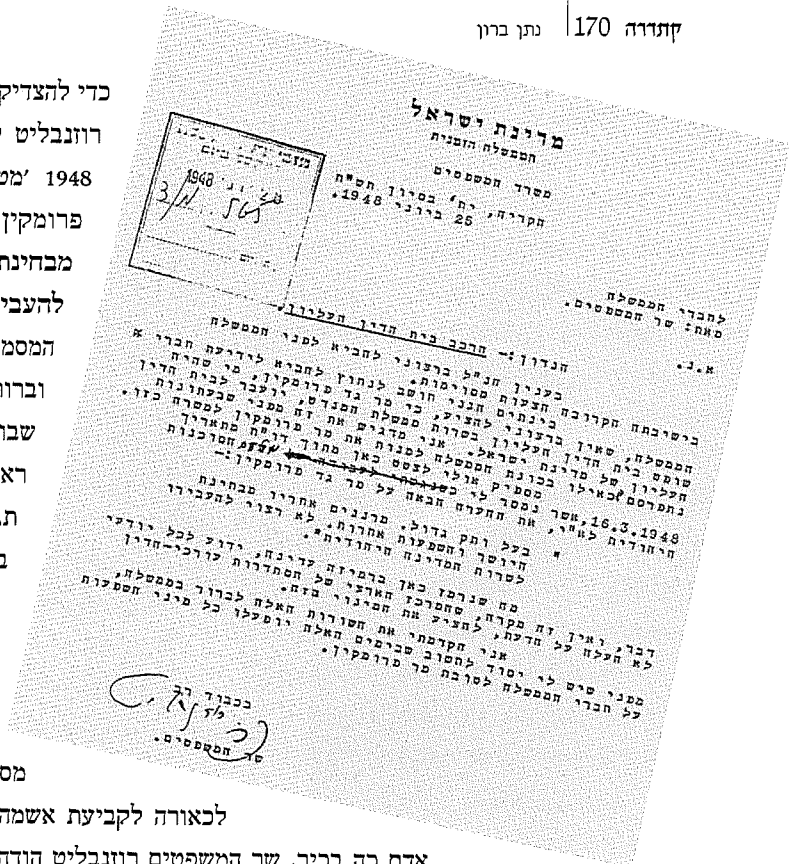
חששותיו של זמורה

באמצע אפריל 1948 הוקמו המוסדות המרכזיים של היישוב היהודי לקראת הקמת המדינה - מנהלת העם ומועצת העם. המהלך החשוב ביותר לענייננו בהקשר זה היה מינויו של רוזנבליט למחזיק תיק המשפטים במנהלת העם, זו הממשלה שבדרך'.

רוזנבליט - כמו פרומקין - היה אז בן שישים ואחת, ומאחוריו הייתה קריירה ארוכה כעסקן ציבורי

69 השופט משה לנדוי, שהיה בשנת 1948 שופט בבית משפט השלום בחיפה, אמר לי בריאיון ב-30 במאי 2000: 'עד היום אינני יודע מה היה כתוב עלי שם'.

70 דברי רוזנבליט בפני 'ועדת הביורור של כבוד'. הדוח נכתב במרס 1948, בשעה שהארץ הייתה שרויה במלחמה, וירושלים הייתה נתונה למעשה במצור. נשאלת השאלה כיצד ניתן היה לשבת בירושלים הנצורה ולכתוב הערכות גורליות על שופטים שישבו למשל בחיפה. ברור שלא נערכה חקירה ממשית, והכותבים הסתמכו על 'יודעי דבר' ועל 'רינון', בדיוק כפי שאמר רוזנבליט. כמו בנושאים אחרים הנדונים במאמר זה, גם בנושא זה יש להביא בחשבון את אוירת הימים ההם ואת הדחיפות שהייתה בהקמת מערכת שיפוט במדינת ישראל.

מכתבו של שר המשפטים על אודות 'הרכב בית הדין העליון' ושילת צירופו של פרומקין להרכב

מרכזי בתנועה הציונית, שבה ייצג את יהדות גרמניה. בשנות העשרים שהה בלונדון כחבר ההנהלה הציונית, אך בשנת 1932 נאלץ לפרוש ממנה, עלה לארץ והחל לעבוד כעורך דין שותף במשרד 'זמורה, רוזנבליט, קרוגולד, בר-שירה'.⁷¹ הוא המשיך בפעילותו הציבורית, היה מראשי 'עלייה חדשה', מפלגתם של העולים מגרמניה ואוסטריה, ובאמצע שנות הארבעים חזר למרכז הזירה הפוליטית. האוריינטציה הכללית שלו הייתה וייצמניסטית, מתונה, בניגוד למדיניות האקטיוויסטית של בן-גוריון. בן-גוריון, שהיה אז בשיא כוחו, ראה ברוזנבליט שותף יעיל ונות לקואליציה שגיבש לקראת הקמת המדינה ובשנותיה הראשונות. כבר במרס 1948 גיחל אתו משא ומתן השאי לקראת הקמת מנהלת העם, וברור היה כי התפקיד שיועד לו היה תיק המשפטים.⁷²

לענייננו חשוב לציין כי רוזנבליט היה דמות מרכזית ביותר בתהליך העברת עובדי ממשלת המנדט לשירות הממשלה החדשה. בישיבת מנהלת העם ב-3 במאי 1948 הציג המזכיר זאב שרף את בעיית המנגנון ואמר כי בנושא זה יש 'שאלות אין סוף ואין מונה'. לבסוף התקבלה החלטה: 'מחליטים שכל מנהל יקבל את החומר על הפקידות לכל מנהל מחלקה. בוחרים במר פ. רוזנבליט כחבר יחיד בועדה לענייני מנגנון. מר רוזנבליט ימנה ועדת עזר'.⁷³

רות בונדי כתבה בביוגרפיה של רוזן כי הוא התייחס לשאלת העובדים המנדטוריים 'בנוקשות פרוסית', ולדבריה: 'מיד עם קום המדינה דרש מראש הממשלה להקים ועדה בראשות שופט לבדיקת טוהר מידותיהם של כל עובדי ממשלת המנדט שרצו להמשיך בתפקידיהם הקודמים, ובנושא זה היה מן המחמירים וגם בעדות לפי שמועה היה בעיניו די לפסול אדם'.⁷⁴ זה היה הרקע לעמדתו של רוזנבליט בעניין פרומקין.

עם כניסתו לתפקיד החל רוזנבליט לפעול מיד בשני כיוונים: הכנת החקיקה הראשונית עבור מדינת ישראל, והחשוב לענייננו – תפעולה של מערכת השיפוט הישראלית, כלומר ארגונו והפעלתם של בתי המשפט.

71 ראש הפירמה, זמורה, הכניס את רוזנבליט כשותף למשרדו, והעניק לו מעמד נכבד, מעל הארץ-ישראלים' קרוגולד ובר-שירה הוותיקים יותר. ראו: בונדי (לעיל, הערה 9), עמ' 240. מההתכתבות שנשמרה עולה, ששרד מתח בין רוזנבליט לבינם. רוזנבליט אל זמורה (בגרמנית) 22 במרס 1948, אצ"מ, A215/71/14 (תיקי זמורה).

72 שם. לעתים הוסבר שרוזנבליט קיבל את תיק המשפטים מפני שבן-גוריון לא ייחס חשיבות רבה לתחום זה ולא העניק לו עדיפות גבוהה. ראו: רובינשטיין (לעיל, הערה 12), עמ' 36; להב (לעיל, הערה 53), עמ' 119. דעתי שונה. בן-גוריון דווקא ייחס חשיבות רבה לנושאים משפטיים, הרבה לעסוק בהם וראה את עצמו 'מומחה' לנושא. ראו למשל תיאור כיצד הוא מתנצח עם משפטים משרד המשפטים ביומן אורי ידן: ברק ושפניץ (לעיל, הערה 7), א, עמ' 60. אף שלא סיים את לימודי המשפטים בקושטא, ראה בן-גוריון את עצמו כבעל 'השכלה גבוהה' בשל לימודיו 'במחלקת המשפטים בקושטא'. ראו שאלון ממולא בכתב ידו בהיותו כבר ראש ממשלה: ז' אוסטפלד (עורכת), הוקן והעם: מבחר אגרות אישיות של דוד בן גוריון, תל-אביב 1988, צילום בכריכה פנימית. הסבר נכון יותר למיגויו של פנחס רוזן הוא שבן-גוריון – אשר התנגד נמרצות להשקפותיו המדיניות היוניות' של רוזן – סמך לחלוטין על נאמנותו, וידע שמצדו של רוזן לא ייווצרו בעיות מיוחדות בתקופה הקשה של הקמת המדינה. הנושא תורג ממסגרת מאמר זה, אבל לדעתי בן-גוריון, שהיה בעל כושר נדיר לבחירת עוזרים מתאימים לביצוע מדיניותו, איבחן היטב כי בכל התחומים שבהם עלולים היו להיווצר קשיים – כגון תקנות החירום, הטיפול המשפטי בפליטים הערבים או המאבק נגד ארגוני ה'פורשים' אצ"ל ולח"י – הוא יוכל לסמוך על נאמנותו המוחלטת של רוזן ועל שיתוף פעולה מלא מצדו. במבט לאחור נראה כי הימורו של בן-גוריון על רוזן כשר המשפטים הוכח כמדויק להפליא בשנים הראשונות לקיום המדינה.

73 ישיבת מנהלת העם, 3 במאי 1948 (לעיל, הערה 58).

74 בונדי (לעיל, הערה 9), עמ' 414.

בארץ-ישראל פעלה מערכת שיפוט מגנטורית, שהורכבה משופטים בריטים שכיהנו כנשיאים וכראשי מותבים, משופטים ערבים ומשופטים יהודים. בראשית 1948 נטשו השופטים הערבים את תפקידיהם ועזבו את השטחים שהיו בשליטה יהודית, והשופטים הבריטים עמדו לעזוב את תפקידיהם בדרכם לבריטניה או למקומות שירות חדשים ברחבי האימפריה. על כן נותרו במצבת השופטים המכהנים רק השופטים היהודים. רוזנבליט החליט כי בעניין המשפט והשיפוט יימשך הכול למעשה כפי שהיה בימי המנדט, למעט השינויים המתחייבים. ההחלטה החשובה לענייננו הייתה להפעיל את מערכת השיפוט הישראלית בשני שלבים: מיד עם קום המדינה יופעלו בתי משפט השלום ובתי המשפט המחוזיים ללא כל שהיות, והקמתו של בית המשפט העליון תידחה למועד אחר.⁷⁵

רוזנבליט רצה להפעיל את מערכת המשפט ללא זעזועים מיותרים. לא היה כל קושי לעשות זאת בבתי משפט השלום ובבתי המשפט המחוזיים, מאחר שבכל מקום היו כמה שופטים יהודים מכהנים, וניתן היה להפעיל את בתי המשפט בקלות יחסית. ואכן מיד אחרי מעמד הכרזת העצמאות ב-14 במאי 1948 החלו בתי משפט השלום ובתי המשפט המחוזיים ברחבי המדינה לפעול בצורה סדירה יחסית, בהתחשב בתנאים ששררו באותם ימים, ימי מלחמת העצמאות.⁷⁶

לצומת זאת הפעלת בית המשפט העליון הציבה בפני רוזנבליט בעיה קשה. בית משפט זה פעל בראשית 1948 בהרכב של שישה שופטים: ארבעה בריטים - הנשיא ויליאם פיצג'רלד והשופטים מ"צ דה קומרמונד, ב"ו שאו ופ"צ הברד - ערבי אחד, מאג'ד עבד אלהאדי, ויהודי אחד, גד פרומקין. השופט הערבי עזב עם פרוץ הקרבות בירושלים, והשופטים הבריטים התכוננו ליציאה מוסדרת מארץ-ישראל עם תום המנדט ב-15 במאי. למעשה נותר פרומקין כשופט יחיד, וגם אילו היה נשאר בתפקידו היה הכרח להקים בית משפט עליון בהרכב חדש.

בהיותו עסקן ציוני ותיק, שמילא תפקידים רבים בתנועה הציונית, הבין רוזנבליט את חשיבות השליטה על מוקדי ההכרעה. לכן שאף מלכתחילה שהוא כשר המשפטים ימנה את השופטים באישור הממשלה. הכוונה הייתה ברורה: להעניק לשר המשפטים כוח כמעט אבסולוטי במינוי השופטים. מהלך זה סוכל במועצת המדינה, בין השאר על ידי זרח ורהפטיג, משפטן דתי שייצג את האגף הדתי.⁷⁷ הוחלט כי הממשלה תמנה את השופטים לפי הצעתו של שר המשפטים ובאישור מועצת המדינה. עתה נאלץ רוזנבליט להתמודד לא עם פורום מצומצם יחסית של שלושה-עשר חברי הממשלה הזמנית, אלא עם שלושים ושבעה חברי מועצת המדינה, שכולם היו נציגי מפלגות, כולל

75 'מועצת המדינה מחוקקת בזה לאמור: 1. בית המשפט העליון. (א) בית המשפט העליון יתחיל לפעול ביום שייקבע לכך על ידי שר המשפטים. (ב) מקום מושבו של בית המשפט העליון ייקבע על ידי הממשלה הזמנית. (ג) שופטי בית המשפט העליון יתמנו על פי הצעת שר המשפטים על ידי הממשלה הזמנית באישור מועצת המדינה הזמנית' (פקודת בתי משפט (הוראות מעבר) מס' 11 לשנת תש"ח-1948, עיתון רשמי [תוספת א], 30 ביוני 1948).

76 על הפעלת בית המשפט בירושלים ראו: רובינשטיין (לעיל, הערה 12), עמ' 54; על הפעלת בית המשפט בתל-אביב ראו: א' מלחי, 'התפתחותם של בתי המשפט של תל-אביב', הרשות השופטת, עלון השופטים בישראל (תשרי תשנ"ט), עמ' 78. על הפעלת בית המשפט בחיפה ראו: להב (לעיל, הערה 53), עמ' 19.

77 ורהפטיג כיהן לאחר מכן כחבר כנסת וכשר במשך שנים רבות. על נושא זה ראו: ז' ורהפטיג, חמישים שנה ושנה, ירושלים תשנ"ח, עמ' 72-74. וכן ביומן אורי ידין א, ברק ושפניץ (לעיל, הערה 7), עמ' 60.

כאלה שלא שותפו בממשלה. הוא היה חייב להשיג תמיכה פוליטית נרחבת לצעדיו, והדבר הכתיב את האופן שבו כלכל את צעדיו בחודשים הקריטיים הללו.

על כל פנים האחריות המיניסטריראלית להרכבת בית המשפט העליון הייתה בידי רוזנבליט, ועל פי מהלכיו ופעילותו נראה כי הוא קיבל שלוש החלטות חשובות: ראשית, המועמד היחיד והבלעדי שלו לתפקיד נשיא בית המשפט העליון יהיה ידידו ושותפו עורך הדין משה זמורה מירושלים; שנית, מנוי וגמור היה עמו כי פרומקין לא יכהן כשופט עליון במדינת ישראל; שלישית, כדי להבטיח הליך מהיר של מינוי בית משפט עליון חדש, הבין רוזנבליט, חייבים המינויים לבית המשפט העליון להיות למעשה בעלי אופי קואליציוני. כך ניתן יהיה להשיג עבורם אישור של מועצת המדינה, אשר הורכבה מנציגי מפלגות לפי מפתח מפלגתי, ואין טעם לנסות להקים בית משפט עליון 'אידיאלי' בהתאם לכישורים המשפטיים והאנושיים של המועמדים.⁷⁸

בשורה של מהלכים פוליטיים וציבוריים מוצלחים מבחינתו הצליח רוזנבליט להגשים את תכניתו עד תומה: כבר בסוף אפריל ובראשית מאי החל לגבש את רשימת השופטים העליונים הרצויים ולמעשה ניהל מסע שכנוע בקרב חברי הגופים המחליטים – בין שרי מנהלת המדינה ובוועדות השונות של מועצת המדינה. מסע שכנוע זה, לפי עדותו של רוזנבליט עצמו ביועדת הבירור, כלל אמירות שליליות ביותר על פרומקין במגמה לסכל את העלאת מועמדותו. אין לשכוח שמהלכים אלה התנהלו תוך כדי מלחמת השחרור, שניטשה אז במלוא עוזה. קרבות קשים התחוללו ברחבי הארץ, וירושלים הייתה מנותקת למעשה ושרויה במצור. והחשוב מכול: בן-גוריון, ראש הממשלה ושר הביטחון, היה עסוק ראשו ורובו בניהול המלחמה ולא היה פנוי מיד אחרי הכרזת העצמאות לעסוק בהקמת בית המשפט.

עמדתו של רוזנבליט עם מינוי לשר המשפטים כי למשרת נשיא בית המשפט העליון יש למנות את זמורה עולה בבירור מחליפת המכתבים שהתנהלה בין השניים באותה תקופה.⁷⁹ אין ספק כי זמורה היה אחד המשפטים הבכירים ביותר בארץ-ישראל באותה תקופה, ומועמדותו לתפקיד שיפוטי בכיר הייתה סבירה בהחלט. זמורה בן השישים עמד בראש המשרד 'זמורה, רוזנבליט, קרונגולד, בר-שירה', משרד חשוב ומוביל שהיו לו סניפים בירושלים ובתל-אביב. המשרד טיפל בכל ענייני ההסתדרות הכללית, שהייתה אז גוף כלכלי חשוב ביותר בארץ-ישראל, בעיקר בגלל שלוחותיה הכלכליות והעסקיות, כגון 'סולל בונה', 'המשביר', 'כור' וכדומה. זמורה היה מרצה למשפטים בשיעורי המשפט שניהלה ממשלת המנדט בירושלים, יושב ראש בית דין הכבוד של

78 ניתן לתאר את התוצאה הסופית כך: זמורה (הנשיא) ואולשן – מפא"י; אסף – דתיים; דונקלבלום – 'הגוש האזרחי'; חשין – 'יחסו לו קשרים עם האצ"ל' (י' אולשן, דין ודברים, תל-אביב תשל"ח, עמ' 207). אולשן מדגיש (שם) כי חשין הכחיש זאת, אך לדעתו היה חשין 'איש לאומי' ו'לפעמים אף נראה בעיני "שוביניסט" שלא מתוך הכרה'. במסגרת האישור של רוזנבליט להשיג אישור סוחר ל'מפתח המפלגתי' במועצת המדינה – נראה שהדבר לא פגע בסיכויי מינויו של חשין, למרות התנגדותו של השר מרדכי בנטוב, נציג מפ"ם. על הצד הפוליטי של ההרכב ראו: רובינשטיין (לעיל, הערה 12), עמ' 69. וכן: ד"ג [דוד גלעד], 'ללא פוליטיקה', מעריב, 15 ביולי 1948; לדברי 'מעריב' הרכב בית המשפט העליון היה באמצעות המפתח המפלגתי 'ישיבן גם מפלגות, שאינן מותרות על המגיע להן לפי המפתח'. רוזנבליט וזמורה שקלו מועמדים שונים שלא נבחרו להרכב הראשון מסיבות שונות. אצ"מ, A215/71/14. המכתבים נמצאים באצ"מ, A215/71/14 (תיקי זמורה).

ההסתדרות הציונית וחבר בחבר הנאמנים של האוניברסיטה העברית. בניגוד לרוזנבליט הוא היה חבר רשום במפא"י והיה פעיל במפלגה זו.⁸⁰

דומה שבאותם ימים נטולי תקשורת חושפנית לא היו ידועים פרטים רבים על טיב הקשר בין זמורה לרוזן. הכול ידעו כמובן שהם ידידים ושותפים. אבל היה ממד עמוק ואינטימי לקשר זה, מאז הכירו והתיידדו בברלין עם תום מלחמת העולם הראשונה, ואין ספק שמאז היו מעורבים מאוד זה בחיי זה.⁸¹

כאשר נודע לזמורה כי רוזנבליט יציע למנותו לנשיא בית המשפט העליון החלו להתעורר בלבו חששות מן התגובה הציבורית על מינויו, בהתחשב בקשרים בינו לבין שר המשפטים. מ'תיקי זמורה' בארכיון הציוני המרכזי עולה שהיו מי שיעצו לו לא לקבל את המינוי מחשש ל'מה יאמרו הבריות'. כן מצויים שם העתקים וטיוטות של מכתבים או מברקים שכתב זמורה, ששהה בירושלים הנצורה, אל רוזנבליט במטרה להזהירו מפני האפשרות שהקשר ביניהם ייתן 'פתחון פה' וכדי 'למנוע שהבריות ירננו' ולזות שפתיים'. זמורה הציע לרוזנבליט 'שהחלטה תתקבל בלי קולך ושהמנוי לא ייצא מפ'ך'.⁸²

אבל רוזנבליט לא שעה לאזהרות זמורה, ובישיבת הממשלה ב-7 ביולי 1948, שבה נדון עניין מינוי שופטים לבית המשפט העליון, הוביל באופן אישי את הליך המינויים.⁸³ יתר על כן, הוא שהעלה בגלוי את עניין הקשר והשותפות בינו לבין זמורה: 'יש ריקוד שדים ולזות שפתיים'.⁸⁴ גם [שר הדתות] הרב פישמן-מימון כתב לי. זה בלתי נעים. לא נעים אפילו לדבר על זה. הרי אם יכול להיות לי ענין פרטי בדבר, הרי הוא לא להרוס את הפירמה שיתכן מאוד, ולפי כל שיקול הגיוני, אצטרך פעם לחזור אליה'.⁸⁵ השר משה שפירא (דתיים) העיר: 'לא רוצה להיכנס לרכילות, אבל מתעוררת כאן שאלה: הוצע כזקן השופטים מר עליאש. למה זה נשמט?'.⁸⁶ השר בכור שלום שטרית (ספרדים), שכינה במשרת שופט שלום עד זה לא מכבר, הגן על שר המשפטים אך העלה שאלה-דרישה: 'רוזנבליט רחוק מרכילות וחששות, אבל לא יתכן שלא יהיה שופט שלא יידע ערבית ולא יכיר ויידע

80 חיים כהן הגדיר אותו 'חבר מפא"י מובהק ונאמן', ראו: מ' ששר, חיים כהן שופט עליון, ירושלים 1989, עמ' 113.

81 ראו: מ' זמורה-כהן, רפרטואר אישי, ירושלים תשנ"ז. בתו של זמורה מגדירה את היהטים בין רוזן לאביה: 'ידיד אמת' (עמ' 20), 'ידיד נפש' (עמ' 212), 'ידידו הקרוב של אבא' (עמ' 305), 'ידידו הטוב ביותר' (עמ' 319). אזכורים ופרטים רבים על מערכת היחסים בין השניים במשך עשרות שנים ראו: בונדי (לעיל, הערה 9).

82 טיוטות ומכתבים מן התאריכים: 12, 14, 15 במאי 1948, אצ"מ, A215/71/14.

83 פרוטוקולים של ישיבות הממשלה, אמ"י.

84 אותו ביטוי עצמו שבו השתמש זמורה במכתבו אליו מ-15 במאי 1948 (לעיל, הערה 82).

85 תוך כדי ניהול המו"מ על הצטרפותו לממשלה, כנראה בגלל המצב הלא ברור, היה רוזנבליט מוטרד מאוד בקשר לעתידו הכלכלי. במכתב 'אישי, פרטי וסודי' (בכתב-יד, בגרמנית) לזמורה הוא מציע שיישמר הקשר שלו עם 'הפירמה שלנו', ואף ישולם לו סכום של 50 לירות לחודש למשך שלוש שנים. רעיון זה נפל בשל התנגדותו של השותף התל-אביבי, עו"ד ישראל בר-שירה. רוזנבליט לזמורה, 22 במרס 1948, אצ"מ, A215/71/14.

86 הכוונה לד"ר מרדכי עליאש, שהיה אחד הפרקליטים הבולטים ביותר בארץ-ישראל. בין מסמכיו של זמורה מצוי דף שבו רשם לעצמו נקודות לדיון אפשרי עם מי שיעדיף את עליאש (רק 'מאסטר') על פניו ('ה'דוקטור'): 'שאלת עליאש. M.J. אין לו השכלה משפטית יסודית. זכויות. 1915. לונטל. חבר במועצה. מרצה מ-1923 עד עתה' (אצ"מ, A215/71/14). לצערי לא הצלחתי לברר מהו 'לונטל', 'במועצה' - הכוונה ל'Legal Board', שהייתה אחראית לבחינות ולהסמכה של עורכי הדין בארץ-ישראל. 'מרצה' - בשיעורי המשפט בירושלים. לדברי כהן לא מונה עליאש כי 'בן גוריון דחה את ההצעה על הסף'. ראו: ששר (לעיל, הערה 80), עמ' 113.

את עדות המזרח. ייתכן שבכך רמזו לפרומקין (שידע כמובן ערבית), אך סביר יותר שהתכוון למועמד בן עדות המזרח. בכך תם העניין, והרשימה שגיבש רוזנבליט - זמורה, דונקלבלוס, אסף, חשין ואולשן - אושרה לבסוף בממשלה. פרומקין כמובן לא היה ברשימה זו, ושמו אפילו לא הוזכר בדיון, שכן גורלו נחרץ כבר קודם לכן, כפי שעולה מן המסמכים שנביא להלן.

המכתב הראשון שכתב רוזנבליט כ'מיניסטר' אל זמורה הוא מ-4 במאי 1948, וכנראה זהו המכתב

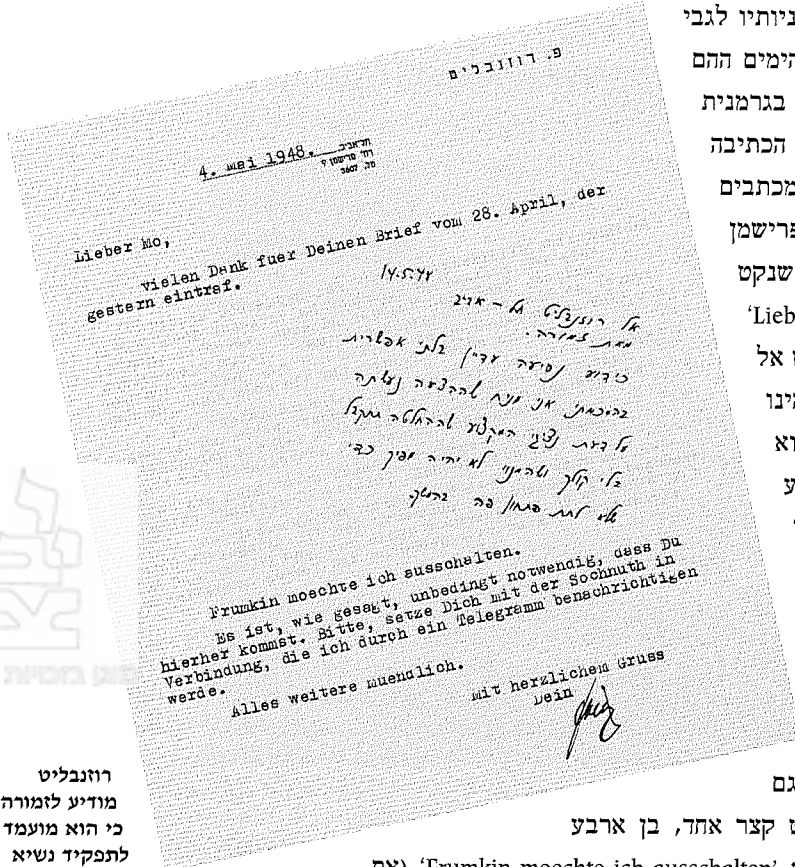
הראשון שבו הציג מפורשות את תכניותיו לגבי בית המשפט העליון.⁸⁷ על אוירת הימים ההם תעיד העובדה כי את המכתב הזה - בגרמנית - הדפיס רוזנבליט בעצמו במכונת הכתיבה הפרטית שלו. המכתב הוא על נייר מכתבים אישי (פ. רוזנבליט, תל-אביב, רח' פרישמן 9, טל. 3607) ונפתח בכינוי החיבה שנקט רוזנבליט במכתביו אל זמורה 'Lieber Mo'. בגאווה מסוימת כתב רוזנבליט אל זמורה הנצור בירושלים: 'מכתב זה הינו הוראה מיניסטרילית שעליך לבוא מיד לתל אביב'. במכתב הודיע רוזנבליט לזמורה כי הוא המועמד לתפקיד נשיא בית המשפט העליון, Amt des Chief Justice (או כפי שנהגו לומר אז 'זקן השופטים'). הוא העלה כמה שמות של מועמדים לבית המשפט העליון, שחלקם לא מונו בסופו של דבר, גם

בגלל התנגדותו של זמורה. במשפט קצר אחד, בן ארבע

מילים, התייחס רוזנבליט לפרומקין: 'Frumkin moechte ich ausschalten' (את

פרומקין אני רוצה להוציא/לסלק). הוא לא הסביר ולא פירש את המילים הללו. הניסוח הקצר והענייני הזה מגלה שהנושא היה מוכר לשניהם.

ב-11 במאי השיב זמורה לרוזנבליט וב-15 במאי כתב לו מכתב נוסף - ובשניהם לא הזכיר כלל את פרומקין. הוא חזר לעניין פרומקין רק ב-25 במאי, עשרה ימים לאחר קום המדינה. הניסוח של רוזנבליט בעניין פרומקין במכתב מ-4 במאי לא מצא חן בעיניו. תגובתו בעניין זה במכתב לרוזנבליט כתובה ב'קוד' לא מסובך במיוחד, ופרומקין מכונה בו 'עליון': 'למותר לומר שדעתי היא

רוזנבליט מודיע לזמורה כי הוא מועמד לתפקיד נשיא בית המשפט העליון ועל כוונתו לסלק את פרומקין. בעברית - טיוטת מברקו של זמורה ביום הכרזת המדינה, שבו הוא מזהיר את רוזנבליט ומדריכו כיצד לנהוג 'כדי שלא לתת פתחון פה בהמשך'

של"עליון" אין מקום בביה"ד הגבוה שלנו, ושאינו לא אשב אתו. אני מזכיר זאת מפני שאמרת במכתבך מ"4.5 שאתה רוצה...⁸⁸ אותו. בעיני זה לא היה תקיף למדי.⁸⁹ מן הניסוח הקצר של רוזנבליט ומתגובתו האולטימטיביות כמעט של זמורה עולה כי בין השניים לא היה צורך בהסברים מפורטים בעניין זה. ניסוחיהם מעידים על עוינות ברורה מצדם לפרומקין, ועוינות זו ניצבה במוקד האירועים של שנת 1948. ברור כי זה היה היחס כלפי פרומקין בחוגם של זמורה ורוזנבליט.⁹⁰

ההרכב הראשון של בית המשפט העליון בישראל, 1948. מימין לשמאל: שלמה זלמן חשין, מנחם דונקלבלום, משה זמורה, שמחה אסף, יצחק אולשן

ייתכן שהדאגה של זמורה שרוזנבליט אינו תקיף דיו נבעו מן הלחץ הציבורי שהחל להיווצר בחוגים חשובים למען פרומקין. שמו של פרומקין הועלה לעתים קרובות בשיחות שניהל רוזנבליט, והוא הסביר לכל השואלים את הסיבות המונעות לדעתו את מינויו של פרומקין לבית המשפט העליון.⁹¹

88 מילה לא ברורה, כנראה 'לסלק' (המכתב נכתב בעיפרון).

89 אצ"מ, A215/71/14. זמורה, בירושלים הנצורה גילה דאגה, ושאל במכתב זה את רוזנבליט: 'האם נתגלתה בינתיים התנגדות מאיזה צד שהוא למועמדותי?'

90 השופט יצחק שילה עבד בסניף הירושלמי של משרד 'זמורה, רוזנבליט' בירושלים בשנים 1938-1942. בריאיון עמו (לעיל, הערה 67), נזכר כי באותה תקופה שרר במשרד זה יחס שלילי לפרומקין, והוא כונה שם 'דוקטור F'. במשרדים החשובים האחרים בירושלים באותה תקופה הייתה הדעה אחרת, והתייחסו אל פרומקין כאל שופט נכבד ביותר. ריאיונות עם עורכי הדין מ' כספי (שעבד במשרד של ברנרד ג'וזף [לעיל, הערה 39]), י"ל פודהורצר (שעבד במשרד של עליאש [לעיל, הערה 39]) וש' שמיר (שעבד במשרד של דוד גויטיין [לעיל, הערה 39]).

91 כך עולה מדבריהם של פרומקין ושל רוזנבליט בפני 'ועדת הבירור' של כבוד' שיובאו בהמשך.

בהופעתו בפני 'ועדת הבירור' אמר כי נאלץ לתת הסברים לאנשים רבים, מהם בעלי עמדה ציבורית נכבדה.

מסתבר שחששותיו של זמורה באשר לתקיפותו של רוזנבליט לא היו מוצדקים: רוזנבליט היה תקיף בעניין זה. בונדי, כתבה בביוגרפיה על רוזן: 'בימי הבריטים כיהן בבית המשפט העליון רק שופט יהודי אחד, גד פרומקין, והופעל לחץ כבד על רוזן להשאיר אותו במקומו, אולם כאן היה שר המשפטים כסלע: על פרומקין לפרוש לפנסיה'.⁹²

פליקס רוזנבליט
(רוזן) חותם על
מגילת העצמאות.
ליזו משה שרתוק
(שרת) ומאחוריו
מזכיר הממשלה
זאב שרף

ב-25 ביוני 1948 הפיץ רוזנבליט בין שרי הממשלה מכתב שכותרתו 'בית המשפט העליון' ובו שמות המועמדים למשרות שופטים בבית משפט זה. וכך כתב: 'בינתיים הנני חושב לנחוץ להביא לידיעת חברי הממשלה, שאין ברצוני להציע, כי מר גד פרומקין, מי שהיה שופט בית הדין העליון בשירות ממשלת המנדאט, יועבר לבית הדין העליון של מדינת ישראל'.⁹³ רוזנבליט ציטט את המשעשעה המילים שנכתבו ב'דוח הסודי', כולל הביטוי 'מרננים', והודיע לשרים כי 'הדוח נמסר לי מטעם הסוכנות היהודית לא"י'. ולאחר מכן המשיך: 'מה שנרמז כאן ברמיזה עדינה ידוע לכל יודעי דבר, ואין זה מקרה שהמרכז הארצי של הסתדרות עורכי הדין לא העלה על הדעת להציע את המינוי הזה. אני הקדמתי את השורות האלו לבירור בממשלה, מפני שיש לי יסוד לחשוב

92 בונדי (לעיל, הערה 9), עמ' 421.

93 ראו לעיל, הערה 68.

שבימים אלה יופעלו כל מיני השפעות על חברי הממשלה לטובת מר פרומקין.⁹⁴ בסופו של דבר, לאחר דיונים ובירורים בישיבות ובפגישות שקיים עם השרים ועם חברים במועצת המדינה הזמנית, הביא רוזנבליט לאישור הממשלה ב־7 ביולי הצעה שמית מפורטת לשופטי בית המשפט העליון,⁹⁵ וההרכב הסופי של בית המשפט אושר בממשלה ב־14 ביולי.⁹⁶ מועצת המדינה הזמנית אישרה את ההרכב ברוב גדול ב־22 ביולי 1948.

ב־14 בספטמבר 1948 נערך טקס חגיגי לפתיחת בית המשפט העליון – באותו אולם בבניין בתי המשפט במגרש הרוסים שבו שכן כל השנים בית המשפט העליון המנדטורי, ושבו ישב במשך עשרים ושמונה שנים גד פרומקין.⁹⁷ בית המשפט העליון החל מיד בעבודה. כבר למחרת היום ישב על כס המשפט הרכב של שופטים בראשות הנשיא זמורה ודן בתיקים שהמתינו לפסיקה חודשים ארוכים שבהם לא היה בית משפט עליון בירושלים.

פרומקין, בינתיים, ישב בביתו בשכונת רחביה, ממורמר וכועס.

ההיסוס הגורלי של גד פרומקין

יש להודות כי גד פרומקין לא הבין את המצב לאשורו באותה תקופה סוערת של טרם מדינה, וייתכן כי חוסר הבנה זה עלה לו ביוקר רב מבחינה אישית.

אחרי החלטת האו"ם ב־29 בנובמבר 1947, שלפיה עתיד היה המנדט הבריטי על ארץ-ישראל להסתיים ב־15 במאי 1948, ניצבו כל העובדים היהודים במנגנון של ממשלת המנדט בפני דילמה רצינית: הם נדרשו על ידי הממשל הבריטי להודיע אם הם ממשיכים בעבודתם במסגרת הממשלה החדשה או פורשים מעבודתם, ובמקרה זה היו זכאים לפנסיה מן הממשלה הבריטית.⁹⁸ גם פרומקין נדרש לקבל החלטה בעניין זה.⁹⁹

94 ראויה לציון ההסתמכות של רוזנבליט להצדקת מהלכיו על מוסדות עורכי הדין (מדובר בהסתדרות עורכי הדין היהודים שהפכה כעבור שנים ללשכת עורכי הדין). על הנמקה זו חזר גם בישיבת הממשלה שאישרה את המינויים ובהופעתו בפני ועדת הבירור של כבוד. יושב ראש הסתדרות עורכי הדין היה אז מנתם דונקלבלום, שבעצמו מונה לבית המשפט העליון.

95 בן-גוריון לא השתתף בישיבה זו, וזאת בעקבות מה שהוא עצמו כינה 'מרד פוליטי בצבא'. ב־30 ביוני ערך בן-גוריון שורת מינויים בצבא. ובתגובה על כך קיבל ב־1 ביולי מישראל גלילי, שהיה אז הרמ"א (ראש מטה ארצי), ומשלושה אלופים נוספים, ביניהם יגאל ידן, מכתבי התפטרות מן הצבא, וזאת על רקע חילוקי דעות בקשר לניהול הצבא והמלחמה. פרץ משבר בממשלה, בן-גוריון חלה, ועד ה־11 ביולי שכב חולה בביתו. גם כאשר חזר לעבודה המשיך המשבר בצבא להעסיק אותו (על כל ההתרחשויות הללו ראו ד' בן-גוריון, יומן המלחמה, ב, תל-אביב תשמ"ג, מעמ' 671). מכאן שלא עסק כלל בשאלת מינוי השופטים לבית המשפט העליון שהוכרעה למעשה באותם ימים עצמם.

96 פרוטוקולים של ישיבות הממשלה, אמ"י. הפעם כבר ישב בן-גוריון בראש הישיבה, ולפי הפרוטוקול לא הביע כל דעה על המועמדים.

97 על טקס הפתיחה ראו: א' לור 'בטקס רבי-רושם נפתח בירושלים בית הדין העליון למדינת ישראל', הארץ, 15 בספטמבר 1948.

98 דוגמה לטופס (Option Form) שכל עובדי ממשלת המנדט חויבו לחתום עליו מצויה בתיקי יצחק מלמד, לימים נציב שירות המדינה, אצ"מ, A490/10. למעשה האופציה הייתה משולשת: המשך השירות הקולוניאלי (במקום שירות אחר), מעבר לממשל החדש (הישראלי) או פרישה מהשירות הקולוניאלי עם פנסיה. תודה לפרופ' יעקב ראובני על הסבריו בנושא זה.

99 פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 474, ודבריו ב'ועדת הבירור של כבוד'.

לדבריו הוא סבר שהחוק הבריטי, המוציא שופטים לפנסיה בגיל שישים ושתיים, מונע ממנו להמשיך בשיפוט, שכן הוא היה בן שישים ואחת ונתרה לו לכאורה רק שנה אחת עד לפנסיה.¹⁰⁰ הוא העריך שבשל כך למעשה אין לו סיכוי להתמנות לבית המשפט העליון בישראל ולכן החליט לוותר ולא לנקוט כל פעולה למען מינוי זה. יש לציין כי הוא היה מבוגר רק בשנה או שנתיים מרוב השופטים שהתמנו בסופו של דבר לבית המשפט העליון בישראל.¹⁰¹ מסתבר שמינויים אלה נעשו על רקע המגמה להעלות את גיל הפרישה לשופטים לשבעים שנה, אך פרומקין לא ידע על מגמה זו.¹⁰² ואכן הוא הודיע לממשלת המנדט כי הוא מבקש לצאת לפנסיה, ובתיקו האישיים מצויה הערכה חיובית עליו שכתב 'זקן השופטים' השופט פיציג'רלד כהמלצה שצורפה לבקשה זו.¹⁰³

התנהגותו של פרומקין בחודשים ינואר-מאי 1948 מוכיחה שהוא העריך כי בתום שלושים שנות שיפוט הגיע לקץ הקריירה השיפוטית שלו ולכן החליט לא לפעול למען מינוי לבית המשפט העליון. הדבר בולט לעין לנוכח הצעות שונות שהובאו לפניו כאילו על טס של כסף לפעול כ'ראש המערכת המשפטית היהודית' בתקופה זו של 'בין מלכות למלכות'. אבל הוא לא רצה לנצל - או לא ידע לנצל - הזדמנויות אלה.

למשל, בינואר 1948 התכנסו השופטים החיפאים (ובניהם השופטים משה לנדוי, שמעון אגרנט, יעקב אזולאי ואהרן שמש), למחות על כך שבועדה המשפטית¹⁰⁴ יש רק עורכי דין ואין אף לא שופט יהודי אחד. הם הבינו שלפעולתם יהיה הד רק אם בראשה תתייצב אישיות בכירה ומכובדת, ולכן פנו אל פרומקין כאל האיש הבכיר ביותר שנוותר במערכת במצב החדש. הם צירפו למכתב ששלחו אליו את הודעות המחאה שלהם וכתבו: 'אנו מקווים שכב' יתייחס באהדה לענין הנזכר במכתבנו, ויעמוד בראש הפעולה המוצעת'.¹⁰⁵ פרומקין, ככל הידוע לי, לא הגיב.

100 על גיל שישים ושתיים כגיל הפרישה של שופטים במערכת השיפוט הקולוניאלית הבריטית, ראו: רובינשטיין (לעיל, הערה 12), עמ' 73; וכן אוכורים רבים בספרו של פרומקין (שם). ראו גם: T. Olawle Elias, *British Colonial Law*, London 1962, p. 56

101 פרומקין האריך ימים מרובם. הוא נולד בשנת 1887 ונפטר בשנת 1960; זמורה נולד בשנת 1888, ופרש בשל מחלה בשנת 1954; דונקלבלום נולד בשנת 1889 ונפטר בשנת 1951; אסף נולד בשנת 1889 ונפטר בשנת 1953; חשין, הצעיר מכולם, נולד בשנת 1903 ונפטר בשנת 1959. רק אולשן, שנולד בשנת 1895, האריך ימים אחרי פרומקין, וכיהן זמורה כנשיא בית המשפט העליון תקופה ארוכה (1954-1965). כל הפרטים האישיים לקוחים מספרו של רובינשטיין (שם), עמ' 139. מאחר שהמינוי לנשיא בית המשפט העליון הוא בהתאם לוותק, הרי גם אילו היה פרומקין מתמנה לשופט עליון 'רגיל', הוא (ולא אולשן) היה מתמנה לנשיא עם פרישת זמורה, ב-1954, ומכהן בתפקיד זה עד גיל שבעים, בשנת 1957.

102 מקורה של ההחלטה לקבוע את גיל הפרישה של שופטים לשבעים אינו ברור, וכבר רובינשטיין אמר כי המקור 'אינו ידוע לי' (רובינשטיין [שם], עמ' 73). גיל זה נקבע בחוק רק בשנת 1953 ב'חוק השופטים'. עד אז היו תנאי העבודה של השופטים לא מוסדרים, וכמובן התעוררו בעיות קשות, כגון שאלת הפנסיה לנשיא זמורה, שחלה ונבצר ממנו לשבת בדין. זמורה לא פרש מתפקידו עד שהוסדרה שאלת הפנסיה שלו, דבר שגרם אי-נעימות רבה, בעיקר לשר המשפטים רוון, שטיפל בנושא. ראו: אולשן (לעיל, הערה 78), עמ' 247; בוגדי (לעיל, הערה 9), עמ' 425. העלאת גיל הפרישה לשופטים אפשרה כמובן זמן כהונה סביר לשופטים זמורה, אסף ודונקלבלום, שמונו לתפקיד בהיותם בני שישים לערך. אין זה מתקבל על הדעת שהיו ממנים שופטים בגיל זה לתקופה של שנתיים בלבד.

103 21 באפריל 1948, אצ"מ, A199/54. פיציג'רלד כתב שם, כי לגבי פרומקין 'I had the greatest respect'.

104 הכוונה היא למועצה המשפטית שהקימה ועדת המצב. ראו לעיל עמ' 167.

105 נוסח ההודעה עם התימות השופטים באצ"מ A199/53, וכן ראו: רובינשטיין (לעיל, הערה 12), עמ' 38.

בחודשים הראשונים של 1948 המשיך פרומקין את עבודתו כרגיל. בחודשים ינואר ופברואר המשיך בית המשפט העליון המנדטורי לפעול. אבל המלחמה שהתנהלה מסביב ובעיקר המתוחות – למעשה המצור – בירושלים הקשו כמובן על העבודה הסדירה. ב־21 בינואר התעוררה השאלה אם יש לחייב עורכי דין יהודים להופיע בבית המשפט למרות הסכנה הנשקפת להם בדרכים, ואף על פי שהיה ברור כי עורכי דין תל־אביבים אינם יכולים להגיע לעיר הנצורה. 'זקן השופטים' פיצג'רלד קבע גחרצות כי על עורכי הדין להופיע, אבל אז נזעק פרומקין ופרסם החלטה נוגדת. ב'הפרקליט', הביטאון הרשמי של עורכי־הדין היהודים בארץ, צוינה התערבותו לשבת.¹⁰⁶

באפריל 1948 קיבל פרומקין החלטה ולדבריו הוא הודיע בכתב כי 'מה־15 למאי 1948 ישארו לי כ־15 חודש עד לגיל הקבוע לפרישתם של שופטים (62) ומתוך נימוקים אישיים וציבוריים כאחד לא יהיה זה נוח להסתגל בגילי למערכת חוקים ושיטת משפט חדשים לתקופה כה קצרה'.¹⁰⁷

למה כתב פרומקין את המכתב הזה? סיבה אחת הייתה כנראה להבטיח את הפנסיה שלו מן השירות הקולוניאלי הבריטי. סיבה אחרת הייתה קשורה, כפי שציין בפירושו, לגיל הפרישה. ייתכן שאילו ידע על הכוונה של השלטון הישראלי החדש להעלות את גיל הפרישה לשבעים היה מתייחס לכל העניין אחרת. להערכתי כאשר כתב את המכתב הזה לא ידע דבר על הטענות שהעלה נגדו רוזנבליט באותה עת, וסבר שהגיעה שעתו לפרוש לאחר שלושים שנות שיפוט רצופות. ההסבר שנתן לבריטים על הנימוקים 'האישיים והציבוריים' לכך מבהירים לדעתי את תחושתו שהוא לא צריך להיות מעורב בשינויים ובתהפוכות במערכת השיפוט בארץ־ישראל עומדת ערב הקמת המדינה על ספו של מהפך גדול.

ברור היה לכול שמערכת השיפוט בארץ־ישראל עומדת ערב הקמת המדינה על ספו של מהפך גדול. השופטים הבריטים עמדו לעזוב לקראת ה־14 במאי (הנציב העליון עזב למעשה באותו יום עצמו את הארץ ויחד עמו עזב גם נשיא בית המשפט העליון פיצג'רלד). ראשי הציבור היהודי, שהיו מנותקים למעשה בירושלים הנצורה, היו מודאגים משיתוקה האפשרי של מערכת המשפט בעיר. גם כאן עמדה דמותו של פרומקין במרכזה של פעילות אשר הייתה יכולה להעניק לו בנקל מקום נכבד במערכת המשפטית החדשה.

לנוכח החשש מפני שיתוק מערכת המשפט בירושלים כונסה ב־2 במאי 1948 במשרד מחלקת החינוך של הוועד הלאומי בעיר ישיבה נכבדה, שהוגדרה 'ישיבה משותפת של נציגי הוועד הלאומי עם ועד הקהילה העברית בירושלים יחד עם הנשיאות של אגודת עורכי הדין היהודיים בירושלים'. לפי הרכב המשתתפים היה זה כינוס של נציגי המנהיגות האזרחית בירושלים ושל ראשי הקהילה המשפטית בעיר.¹⁰⁸

106 ראו: 'לשאלות השעה: חוסר בטחון בבתי־המשפט, הפרקליט, כרך ה', חוברת א' (טבת תש"ח), עמ' 2. וכן: פרומקין (לעיל, הערה 13) עמ' 469.

107 שם, עמ' 474, המכתב לא נמצא בידי, ולא ברור למי בדיוק הוא הופנה, אבל מצורת הניסוח נראה כי הודעה זו כוונה לשלטון הבריטי היוצא, כתשובה לטופס המוזכר לעיל, הערה 98.

108 הפרוטוקולים והתכתביות בעניין זה נמצאים באצ"מ A199/53, באה"מ, תיקי קרונוגולד. כן ראו על ישיבה זו: רובינשטיין (לעיל, הערה 12), עמ' 51. המשתתפים היו: יצחק בן־צבי (יושב ראש הוועד הלאומי), דוד אבולעפיה (מראשי הקהילה), השופט בנימין לוי ('הלוי'), שופט שלום בירושלים ולימים שופט בית המשפט העליון, זרח ורהפטיג (נציג 'המועצה המשפטית' של ועדת המצב) ועורכי הדין אברהם לוין (ממשרד 'ש' הורוביץ), אשר לויצקי, חיים קרונוגולד וצבי שוורץ (חותנם של משה דיין ועזר וייצמן).

בישיבה התפתח דיון בשאלה מי עומד למעשה בראש המערכת המשפטית בירושלים באותו רגע. לדברי עורך הדין אשר לויצקי 'כל הסמכויות יועברו לידי השופט העליון הכי ותיק, שהוא מר פרומקין... בין סמכויות אלו יהיו גם מינוי של שופטים חדשים'. עורך הדין אברהם לוינ הציע 'כי הישיבה תחליט כי ה"ה בן-צבי וורהפטיג יבואו בדברים עם השופט פרומקין ויודיעו לו שבהיותו השופט העליון הכי וותיק - עליו לקבל את סמכות זקן השופטים אחרי ה-15 במאי'.

מפרוטוקול הישיבה ברור שאיש מן הנוכחים לא ידע דבר על העתיד להתרחש, וכולם התייחסו אל פרומקין כאל האדם הבכיר ביותר במערכת. כזכור באותם ימים ממש התנהלה חליפת מכתבים בין זמורה (בירושלים) לבין רוזנבליט (בתל-אביב), ולשניהם היה ברור כי פרומקין לא יתן בבית המשפט העליון. נראה שהדבר נשמר בסוד אפילו מן האישים שהשתתפו בישיבה, שכולם היו נכבדי היישוב והעיר ירושלים ובוודאי ראו את עצמם כיודעי דבר וקרובים למוקדי ההכרעות.¹⁰⁹

מה שהתרחש בישיבה מלמד כי חבורה בכירה זו לא התייחסה אל פרומקין באופן שלילי משום בחינה. במיוחד יש לשים לב לבוכחותו ולהשתתפותו בדיון של עורך הדין חיים קרוגולד, שותף בכיר בפירמה 'זמורה, רוזנבליט, קרוגולד, בר-שירה'. כנראה באותו שלב לא חלק זמורה עם שותפו את התנגדותו לפרומקין. ייתכן כמובן גם שקרוגולד לא היה שותף ליחסם העוין של זמורה ורוזנבליט לפרומקין. יש להוסיף כי משתתף אחר בישיבה, עורך הדין צבי שוורץ, היה ידיד אישי קרוב של ראשי היישוב בארץ באותה תקופה, וסביר שהיה יודע על עמדה שלילית כלפי פרומקין מצד הנהגת המדינה החדשה, אילו אכן הייתה עמדה כזו.¹¹⁰

משתתפי הישיבה מינו ועדת משנה לטפל בצדדים המעשיים של הפעלת מערכת המשפט בירושלים. שלושה ימים לאחר מכן התכנסה ועדת המשנה, שחבריה היו: השופט בנימין לוי (הלוי), ועורכי הדין ורהפטיג, לוינ וקרוגולד. הוועדה החליטה לנקוט כמה צעדים. בראש ובראשונה ניסחה הצעה לצו הקובע כי בתי המשפט ימשיכו בפעולתם מיד אחרי תום המנדט.¹¹¹ בצו שביקשה הוועדה לפרסם נאמר בין השאר: 'כדי להבטיח את ההמשך של אדמיניסטרציה משפטית סדירה בעיר הקודש ירושלים ובנותיה לאחר סיום המנדט... הנהלת הוועד הלאומי לכנסת ישראל בהתאמה עם ועד הקהילה העברית ועל דעת הנהלת הסוכנות היהודית בארץ ישראל, מצווה בזה על השופטים היהודים בבתי המשפט מכל הדרגות שבירושלים, ועל הפקידים היהודים במערכת בתי המשפט להמשיך בפעולותיהם ובתפקידיהם לאחר סיום המנדט'. יש לשים לב שמדובר בשופטים 'מכל הדרגות שבירושלים', מונח הכולל כמובן גם את פרומקין. ניתן להבין מפעילותם של חברי הוועדה כי הם ראו את עצמם חופשיים לפעול לפי הבנתם, שכן המצב המשפטי של ירושלים לא היה ברור. עדיין

109 נשאלת השאלה אם ייתכן הדבר שהרכב כה נכבד של ראשי הקהילה ובכירי מקצוע עריכת הדין בירושלים היה מתייחס כך אל שופט ש'מרננים' עליו כי הוא לוקח שוחד ובעל מוסריות מפוקפקת.

110 שוורץ היה ידיד קרוב של עו"ד יצחק אולשן, מועמד ודאי לבית המשפט העליון, למד אתו בגימנסיה 'הרצליה' ובילה אתו חופשות בחו"ל. ראו: אולשן (לעיל, הערה 78), עמ' 235. ההיסטוריה מפגישה דמויות בצורה מעניינת: 'צבי שוורץ החל ללמוד משפטים בעידודם של ידידיו, ד"ר משה זמורה והשופט גד פרומקין' (ו' ענר, סיפורי משפחות: סיפורן של חמישים משפחות בתולדות הישוב, תל-אביב 1990, עמ' 85).

111 הנוסח נמצא באה"מ, בתיקי קרוגולד.

היה תלוי האיום שירושלים אכן תהיה אזור בין-לאומי, כהחלטת האו"ם, וייתכן שמנהיגי היישוב בירושלים רצו לקבוע עובדות בשטח. על פי הסיכום בישיבה כתב בן-צבי, ראש הוועד הלאומי, ב-9 במאי מכתב רשמי 'לכבוד השופט העליון מר ג. פרומקין, כאן'.¹¹² הוא שלח לו את הפרוטוקול המלא של הישיבה, ציין כי 'הנושא: הקמת בתי משפט לאזור היהודי בירושלים', דיווח לו על החלטות הישיבה, ולמעשה הציע לו להתחיל לנהל את העניינים המשפטיים בירושלים. לפי מכתב התשובה של פרומקין, המובא להלן, בן-צבי כתב אליו שני מכתבים בעניין זה וגם נפגש אתו אישית. סביר להניח שבן-צבי לא היה מודע כלל לעמדתם השלילית של רוזנבליט וזמורה כלפי פרומקין. הוא כנראה לא ידע גם כי באותו יום עצמו שבו כתב את הדברים האלה נבלמה למעשה היזמה הירושלמית' על ידי חיים (שחתם עדיין 'הרמן') כהן, שהיה כזכור במזכירות 'המועצה המשפטית' של 'ועדת המצב'. כהן הודיע לחברי ועדת המשנה בשם 'המקורות המוסמכים' כי 'על פי החלטת הנהלת הסוכנות היהודית לא"י אין כל רשות או סמכות לגופים אחרים חוץ מאשר למנהלת העם לטפל בהקמת מוסדות ממשלתיים גם לירושלים'.¹¹³ גם פרומקין לא ידע על התפתחות זו, אך מכל מקום הוא החליט לא להיענות לאתגר. ביום ב' באייר תש"ח (11 במאי), שלושה ימים לפני הקמת המדינה, הוא כתב אל בן-צבי מכתב המעיד על הוולטתו באותה עת שלא להיות מעורב במערכת השיפוטית החדשה במדינת ישראל:

לכבוד נשיא הוועד הלאומי, ירושלים.
מר בן-צבי הנכבד,

רב תודות על מכתבך מכה' ניסן ול' ניסן בצרופן העתק הפרוטוקול והתכנית להפעלת בתי משפט בירושלים. בשיחתי אתך בשבוע שעבר הסברתי את אי יכולתי להיות לעזר בביצוע תכנית זו. מפני אותם טעמים נאלץ אני לצערי הרב להימנע גם מלהעיר את הערותי על עצם התכנית ויסודותיה.

אני מאחל לכם הצלחה בהשכנת משפט וצדק בירושלים הבירה.

ג. פרומקין¹¹⁴

למחרת היום, ב-12 במאי, בא פרומקין לפגישה אחרונה עם נשיא בית המשפט העליון פיצג'רלד, שעמד לצאת את ארץ-ישראל תוך יום-יומיים. על פי הצו שביטל כחודשיים קודם לכן את ההבדלים בין שופטים בריטים למקומיים, נקבע כי הבכיר (למעשה הוותיק) מבין השופטים יכהן כנשיא בית המשפט. באותה פגישה, לדברי פרומקין, פיצג'רלד 'הגיש לי את כתב המינוי החדש לפי החוק

112 אצ"מ, A199/53 (תיקי פרומקין).

113 המכתב באה"מ, תיקי קרונוגולד.

114 אצ"מ A199/53 (תיקי פרומקין).

המתקין.¹¹⁵ הניסוח של פרומקין לא ברור, וקשה להבין אם היה זה מינוי לשופט 'רגיל' או מינוי לנשיא של מותב.¹¹⁶

זאת ועוד, כמה ימים קודם לכן כתב פרומקין מכתב רשמי אל הנשיא פיצג'רלד, ובו פירט את תקופת שירותו כשופט, הדגיש כי 'I still hold office', וביקש ממנו לכלול את שמו ב'ספר עורכי הדין'. גם מכתב זה מעיד כי הוא סבר שימיו כשופט תמו, ולפיכך תכנן לחזור לעיסוקו כעורך דין, כנראה יחד עם בתו, סעדה, וחתנו, קולין גלקמן, שניהלו אז משרד עורכי דין בירושלים.¹¹⁷ ב-13 במאי – יום אחד לאחר פגישתו עם פיצג'רלד ויום אחד לפני הכרות העצמאות – קיבל פרומקין, יחד עם קבוצה של משפטנים אחרים, היתר לעסוק בעריכת דין.¹¹⁸

עומדים אנו בערבו של יום הכרות העצמאות. קשה להימנע מלדמיין את המצב באותו סוף שבוע דרמטי, 14-15 במאי 1948. הנה מוצא את עצמו פרומקין לבדו: השופטים הערבים ברחו, והשופטים הבריטים יצאו מן הארץ. הוא השופט העליון היחיד המכהן בבית המשפט העליון. איש לא פיטר אותו.¹¹⁹ אילו רצה להמשיך לכהן כשופט עליון – כל מה שנדרש ממנו היה לקבל הכרעה מהירה ואמיצה: דומה שיכול היה לבוא ביום ראשון ה-16 במאי ללשכתו בבית המשפט העליון, לפתוח את הדלת, להתיישב על כס השופט, ולהתחיל לקיים דיונים.¹²⁰ בכך היה פועל כמו השופט אגרנט, שמיד אחרי ההכרזה על הקמת המדינה בא לבית המשפט בחיפה ומצא את שערו נעול, ואז 'בבעיטת רגל פרץ את השער' וכך קבע עובדות בשטח.¹²¹ אבל פרומקין לא עשה כן.

משפטן בעל שיעור קומה כפרומקין הבין בוודאי כמה ימים לאחר מכן את משמעותה של 'פקודת סדרי השלטון והמשפט מס' 1 לשנת תש"ח-1948'. בסעיף 17 נאמר שם: 'בתי משפט. כל עוד לא ניתן חוק חדש בענין בתי המשפט, יוסיפו בתי המשפט אשר בשטח המדינה לפעול במסגרת הסמכויות שמעניק להם החוק'.¹²² מבלי להיכנס לבירור מה היה בדיוק באותה שעה 'שטח המדינה', שהרי לפי החלטות האו"ם עתידה הייתה ירושלים להיות בשלטון בין-לאומי, ניתן להניח כי במצב

115 פרומקין (לעיל, הערה 13), עמ' 474.

116 דעה מרחיקת לכת יותר הביע עורך דין שכניו 'אבו'ס' (כנראה עורך הדין א' גלובוס): 'השופט העליון גד פרומקין, אשר מונה על ידי זקן השופטים למלא את מקומו ביום 12.5.1948, ערב סיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל' (הפרקליט, [לעיל, הערה 41]).

117 מאוחר יותר שינה גלקמן את שמו לקלמן גילון. הוא כיהן לימים כפרקליט המדינה. גם רעייתו סעדה, בתו של פרומקין, עבדה בתפקיד בכיר במשרד המשפטים. בנם, השופט אלון גילון, סיפר לי כי חיים כהן היה ידיד קרוב של הוריו ונהג לבקרו כאשר התגוררו ב'בית החבצלת' בשכונת רחביה, יחד עם פרומקין ואשתו חנה (שיחה עמו ב-26 ביולי 1999). מגמתו של פרומקין לחזור לעבוד כעורך דין עולה מקטע עיתון (Palestine Post, 29 March 1949) המצוי באצ"מ A199/52 (תיקי פרומקין).

118 ראו: תיאור דרמטי של מעמד חלוקת התעודות יום אחד לפני תום המנדט, ב' עמיקם, 'חלוקת תעודות הסמכה בצל ההפגזות (ריאיון עם עו"ד יצחק נגר)', הלשכה, 46 (מאי 1999), עמ' 20.

119 פרומקין אמר ל'וועדת הבירור של כבוד' כי לא קיבל מכתב פיטורין; ראו להלן.
120 לדברי פרומקין בספרו: 'לא עזבתי את משמרתו כמעט עד היום האחרון, וכל הזמן הייתי פוקד את לשכתי בבניין בתי המשפט במגרש הרוסים' (פרומקין [לעיל, הערה 13], עמ' 473). לפרומקין הוענק רישיון כניסה למתחם המגודר שכונה 'בווינגרד', במכוניתו הפרטית מסוג 'מרקוירי' שחורה, אצ"מ A199/1.

121 מ' לנדוי, 'על השופט שמעון אגרנט: בנימה אישית', בתוך: א' ברק (עורך), גבורות לשמעון אגרנט, ירושלים תשמ"ז, עמ' 1-2.

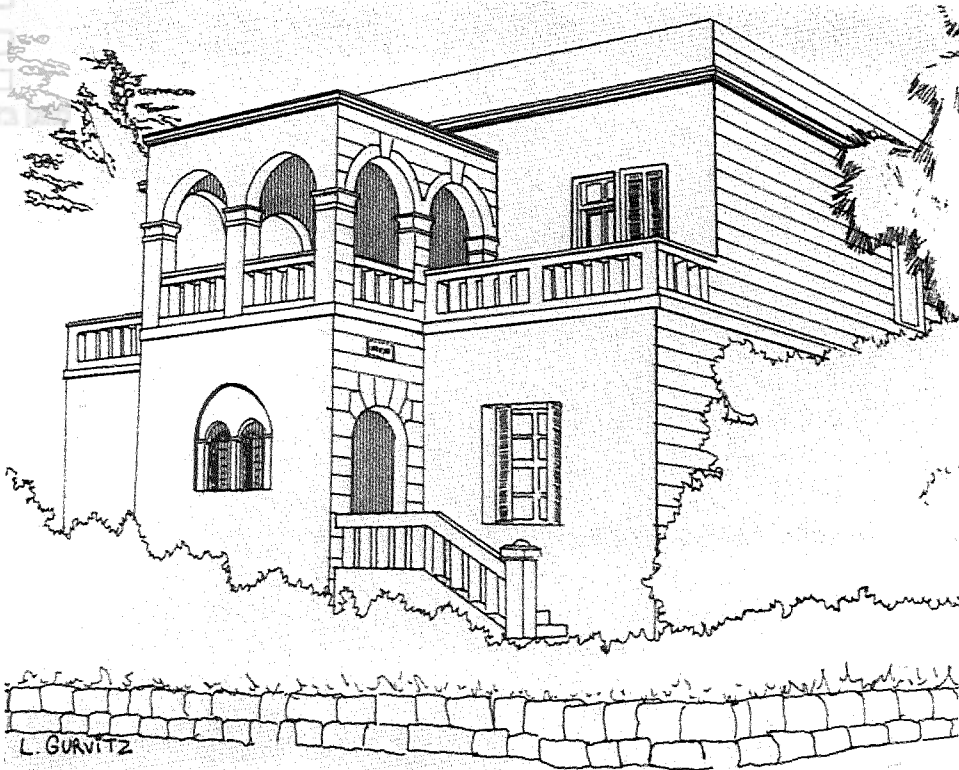
122 עיתון רשמי, 21 במאי 1948, בדיוק שבוע אחרי ההכרזה על הקמת המדינה.

העניינים ששרר אז בארץ, בשל ניתוקה של ירושלים ובשל עמדתם של ראשי היישוב ואנשי מערכת המשפט בעיר, היה קשה מאוד להסיר או להדית את פרומקין מכס המשפט, אילו היה מתיישב עליו ומתחיל לפעול כראש המערכת בימים הגורליים ההם. יתר על כן, בן-גוריון, שלא כרוזנבליט, לא נמנה עם מתנגדיו של פרומקין, כפי שהתברר מאוחר יותר, והשדולה המרשימה שפעלה למענו בחודשים הבאים הייתה תומכת בו מן הסתם אילו נקט צעד כזה.

אבל פרומקין היסס ולא פעל. דומה שהדבר נבע מרתיעתו ממאבק גלוי וישיר. הוא נשאר בביתו בשכונת רחביה. אחרי הניסיונות הקודמים של ראשי היישוב בירושלים לא הייתה כנראה שום פנייה אליו מדרג ממשלתי מוסמך, ובוודאי לא מצד רוזנבליט. כך איבד פרומקין כל תקווה להמשיך ולכהן בבית המשפט העליון בישראל. גם מהתנהגותו בנקודת זמן מדויקת זו (אמצע מאי 1948) ניתן להסיק כי הוא הכין את עצמו לתום כהונתו כשופט.

תרשים חזית ביתו של פרומקין ברחביה, ותצלום השלט הממוקם מעל שער הכניסה

מה אמר רוזנבליט

אבל בסוף מאי ובמהלך יוני התחיל להתחוויר לפרומקין מה באמת מתרחש מסביב למינויים לבית המשפט העליון. הידיעה שעוררה את תגובתו ואת תגובת האנשים המקורבים לו הופיעה בעיתון 'דבר' באמצע יוני:

ד"ר מ. זמורה מועמד לזקן השופטים

גודע כי הוצע לד"ר מ. זמורה מותיקי עורכי הדין בארץ לכהן כזקן השופטים ויו"ר בית הדין העליון בארץ. כמועמדים לבית הדין העליון הוצעו: שופט בית הדין העליון לשעבר מר ג. פרומקין ועורך הדין מ. דונקלבלום מתל-אביב. שר המשפטים מטפל עתה בהצעת מועמדים נוספים לשופטי בית הדין העליון.¹²³

ידיעה זו כמובן לא הייתה נכונה בכל הנוגע לפרומקין, אבל הוא עצמו לא ידע זאת. בעדותו בפני 'ועדת הבירור של כבוד' סיפר כי הידיעה עוררה אצלו 'תרעומת' והוא התייעץ עם שניים-שלושה ידידים אם לקבל הצעה כזו (שכמובן מעולם לא הוצעה לו). למעשה הוא תהה אם בכלל נאה לו להסכים לכהן תחת זמורה בעוד שהוא ראוי לדעתו לתפקיד הנשיא. אותם ידידים הבהירו לו כנראה שאין לו סיכוי להתמנות לנשיא בית המשפט העליון, והסבירו לו שהכול עניין של קואליציה ו'גורל'.¹²⁴ סביר להניח שנודע לו כי בני גילו - זמורה, אסף, ודונקלבלום - עומדים להתמנות כשופטים, וגיל הפרישה יועלה לשבעים. התפתחות זו גרמה לו להרהר שנית בהחלטתו לפרוש משפיטה בגיל ששים ואחת.

בעצם אותם ימים, בשבועות שאחרי קום המדינה, התחילו להגיע אל פרומקין שמועות מכיוונים שונים. אנשים סיפרו לו, לפי עדותו ב'ועדת הבירור של כבוד', כי שר המשפטים אומר לאישים שונים כי פרומקין לא התמנה לבית המשפט העליון בישראל משום שלקח שוחד כדי להטות דין בעת שכהן כשופט עליון בימי המנדט. ועוד שמע פרומקין מאנשים שונים כי לא זו בלבד אלא שרוזנבליט טוען שבדידו הווה עובדא. ב'ועדת הבירור' אמר פרומקין: 'רוזנבליט אמר לחברי הועדה למינויים שהוא (רוזנבליט) בעצמו קיבל בחזרה ממנו כסף בעד לקוח שלו שפרומקין קיבל בעד הטיית דין, והחזיר כשלא הצליח בכך'.¹²⁵ רוזנבליט עצמו סיפר לאחר מכן כי רבים פנו אליו בעניין פרומקין ו'נאלצתי לתת הסברים'.¹²⁶

נראה שבחודשים יוני, יולי ואוגוסט עוד ניסו אישים שונים להביא למינויו של פרומקין לבית המשפט העליון. רוזנבליט סיפר לחברי 'ועדת הבירור' שהיו אליו פניות שונות: פנו אליו גם 'אנשים'

123 דבר, 17 ביוני 1948.

124 ראו להלן דבריו בפני 'ועדת הבירור של כבוד'. כחודש לאחר מכן נאמר במפורש ב'מעריב' כי גד פרומקין היה מועמד לבית המשפט העליון, אך מועמדותו נפלה יחד עם מועמדותם של שופטים אחרים, כי "נתברר שרובם של השופטים המקצוענים, או שאינם שייכים לשום מפלגה בישוב, או שאינם מייצגים את יחס הכוחות המפלגתי בישוב", 'הערב יורכבו מוסדות עליונים של המדינה' מעריב, 15 ביולי 1948.

125 דברי פרומקין בפני 'ועדת הבירור' של כבוד.

126 דברי רוזנבליט בפני 'ועדת בירור של כבוד', ראו להלן.

וגם 'כמה אישים בעלי רמה ציבורית גבוהה'. לדבריו הוא נאלץ לספר לכולם על דבר ה'רינון' ולתת הסברים על 'שיבו של הרינון'.¹²⁷

אבל כל הניסיונות הללו להשפיע על רוזנבליט נכשלו לחלוטין. פדוגמה להשתדלויות של אישים נכבדים למען פרומקין נביא קטע ממכתבו של הרב מאיר ברלין - שאחר כך כיהן כחבר בוועדת הבירור' - אל פרומקין. ברלין שהה אז בתל-אביב, והיה בין אלה שניסו לטפל בעניינו של פרומקין. דבר זה עולה מדברי רוזנבליט וגם מעדותו של פרומקין לפני 'ועדת הבירור'. ב-15 באוגוסט 1948 כתב ברלין אל פרומקין בין השאר: 'על יתר הדברים אשר דיברנו מצפה אני שיהא לי מה להודיע בעוד כשבוע ימים. אם לא יכבד ממני, אשתדל לבקרו'.¹²⁸ אמנם לפי מועד כתיבת המכתב, חודש אחרי שהממשלה מינתה את ההרכב הראשון של בית המשפט העליון, מתעורר ספק אם מדובר במינוי לבית המשפט העליון. סביר יותר להניח שמדובר בדרישה שהחל פרומקין להעלות בשלב זה: דרישה שרוזנבליט יתנצל לפניו ושהממשלה תפרסם הודעה ציבורית שהתאשמות נגדו אינן נכונות. לפי דברי פרומקין בוועדת הבירור' הוא הופתע מן הדברים של רוזנבליט שהגיעו אליו ו'לא יכולתי להבין למה התכוון'.¹²⁹

בסוף שנת 1948, כך סיפר פרומקין לוועדת הבירור', הוא שקל לפתוח בהליכים משפטיים נגד רוזנבליט - בדרך של קובלנה פלילית פרטית או תביעה אזרחית לפיצויים - בשל הדיבה שהוציא עליו ואשר התפרסמה ברבים. הוא פנה בעניין זה לעורך הדין עליאש, אך הלה התנגד לכך. כדי להניא את פרומקין מצעד נמהר יום עליאש התייעצות מקצועית עם עוד שני משפטנים בכירים, דוד גויטיין, לימים שופט בית המשפט העליון, ואברהם לזין ממשרד 'ש' הורוביץ'. שלושתם הסבירו לפרומקין כי הליך משפטי כזה עלול דווקא לפגוע בו, שכן אפילו אם יוכה במשפט ידבק בו חשד כלשהו.¹³⁰

לכן התמקד עתה פרומקין בעניין אחד: מאבק לטיהור שמו בצורה ציבורית נאותה והשגת מה שלאחר מכן כונה 'ריצוי ופיצוי ציבורי'. הוא חש, והדבר עולה מדבריו בוועדת הבירור', שלמרות השתיקה הכללית בעניין - שהרי התקשורת לא דיווחה על הפרשה¹³¹ - למעשה נודע הדבר לאנשים רבים, ואפילו לחו"ל הגיעו השמועות. לכן החליט לדרוש שהממשלה תעשה צעד שינקח

127 ש.ם.

128 אצ"מ, A199/53.

129 דברי פרומקין בפני 'ועדת הבירור של כבוד', ראו להלן.

130 עליאש, כתב לבקשת פרומקין סיכום בכתב על התייעצות המשפטנים, אך לא נקב בתאריכים מדויקים. ברור שהדבר היה בסוף 1948. עליאש תיאר את התנגדות הפרקליטים הבכירים להליך משפטי נגד רוזנבליט: 'התייחסו מר גויטיין בשלילה לכל הגשת משפט פלילי, היות ולפי דעתו אין ערך במשפטנים שכאלה לתוצאות המשפט, עד כמה שלא תהיינה חיוביות, אלא לתהליך שמיעתו, העוזב לתמיד בזכרוננו של הקהל את הקשר בין המתלונן ובין ההשמצות שטפלו עליו. מר לזין היה בדעה שחיטוט וחקירת עדים בכל ענין הקשור בשמועות וברעות איננו יכול להביא את המטרה הדרושה והיא הסרת הדיבה ולזות-השפתיים שפשטו בחוג מצומצם של אנשים אשר להם נודע ענין משלוח המכתבים על ידי שר המשפטים' (בתזכיר של עליאש באצ"מ, A417/760 [תיקי עליאש]). קשה להימנע מציון תבונתם של המשפטנים הללו, שכן זה בדיוק מה שקרה בעקבות דיוני 'ועדת הבירור'.

131 ר'ק 'עתון מיוחד' (גיליון מ-17 בינואר 1949) שהיה ידוע כעתון סנסציוני ו'צהוב' ביותר, פרסם כתבה על הנושא, ובה רמזים שונים ופרטים נכונים רבים, אבל ללא שמות. לכתבה זו לא היה הד בעיתונות ה'רצינית' של אותה תקופה.

אותו מכל חשד. הדרך היחידה להשיג זאת הייתה פנייה אישית אל בן-גוריון. מאחר שהשניים היו מכרים ותיקים עוד מתקופת הלימודים בקושטא, קיווה פרומקין להבנה מצדו של ראש הממשלה.

בן-גוריון היה עסוק באותה שעה במלחמת השחרור, בפרשת 'אלטלנה', בלחצים המדיניים מחוץ ובמשברים הפוליטיים מבית – ולכן נקבעה לפרומקין פגישה עמו רק ב־20 באוגוסט. כדרכו קימץ בן-גוריון במילים שכתב באותו יום ביומנו: 'בא אצלי גד פרומקין בהתמרמרות על שפסחו עליו בסוכנות ובמדינה, ולא עוד אלא שמשמיצים אותו. הוא דורש בירור של שלושה שרים. אדבר עם רוזנבליט'.¹³² פרומקין קיווה כי בן-גוריון יפעל בעניינו ויקים ועדה מתאימה, שלפניה יוכל לשטוח את טענותיו. הרעיון של שלושה שרים מקורו היה לדברי פרומקין בהליך המקובל של הדחת שופטים קולוניאליים באימפריה הבריטית. הוא כתב בספרו האוטוביוגרפי וגם הסביר בעדותו בפני 'ועדת הבירור' ששר המושבות הבריטי הלורד פספילד קבע בזמנו כי ניתן להדיח שופט קולוניאלי רק על ידי ועדה של שלושה שופטים בכירים ממנו; ואם מבקשים להדיח שופט בבית המשפט העליון באחת המושבות של האימפריה הבריטית, שאין במקום כהונתו שלושה שופטים בכירים ממנו, יש להפנות את העניין לדרג המשפטי הגבוה ביותר אשר לו הסמכות העליונה במשטר הקולוניאלי הבריטי, ה'וועדה המשפטית של מועצת המלך' (Judicial Committee of the Privy Council) בלונדון.¹³³

יש לציין כי בכל מהלך העניינים שקדמו למינוי שופטי בית המשפט העליון לא הביע בן-גוריון דעה בפומבי לכאן או לכאן. אבל בשנת 2000 סיפר לי חיים כהן כי בן-גוריון ניסה לסייע לפרומקין במאבקו. לדבריו בקיץ 1948, כאשר הוא היה כבר כהגדרתו 'יד ימינו של רוזנבליט', פנה אליו בן-גוריון אישית וביקש ממנו לדבר עם הממונה עליו, שר המשפטים רוזנבליט, על מנת שישנה את עמדתו השלילית כלפי פרומקין. כדברי כהן: 'בן-גוריון חשב שפרומקין צריך להישאר בבית המשפט העליון. הוא חשב שהטענות נגדו אינן מספיקות כדי למנוע מינוי שלו כשופט בית המשפט העליון בישראל. אבל רוזנבליט וזמורה לא הסכימו, ובן-גוריון אף פעם לא התערב במינוי שופטים, וכך נקבע שהוא לא ימשיך בתפקידו'.¹³⁴

בן-גוריון אמנם רשם ביומנו 'אדבר עם רוזנבליט', אבל אין ביומן אזכור של שיחה בעניין זה עם שר המשפטים (אף שהשניים נפגשו לעתים קרובות); ייתכן שבן-גוריון העדיף לפעול באמצעות כהן. פרומקין עצמו סיפר ל'ועדת הבירור' שלא שמע מבן-גוריון מאומה בתקופה ההיא. יום קשה עבר על פרומקין ב־14 בספטמבר, היום שבו נפתחו מחדש בטקס חגיגי שערו של בית המשפט העליון בירושלים. בעדותו בפני 'ועדת הבירור' סיפר ששיגר באותו יום מכתב אל בן-גוריון, והמתין לתגובתו.¹³⁵

132 בן-גוריון (לעיל, הערה 95), ב, עמ' 658.

133 חזור כללי של שר המושבות פספילד, 26 ביולי 1929, PRO, CO85473. בימי המנדט הובאו בפני גוף זה, שישב בלונדון, ערעורים על פסיקת בית המשפט העליון של ארץ-ישראל.

134 ריאיון עם חיים כהן (לעיל, הערה 56).

135 ייתכן שפרומקין לא דייק בתאריכים, מכתב כזה לא נמצא בידי.

ב־19 בספטמבר נרצח בירושלים הרוזן פולקה ברנדוט, המתווך מטעם האו"ם, ודעתו של בן־גוריון לא הייתה נתונה בזמן כזה לפרומקין ולמצוקתו. ראש הממשלה לא טיפל בעניין בחודשים האחרונים של שנת 1948, והדבר הדאיג מאוד את פרומקין.¹³⁶ אבל בשלב זה הוא קיווה לסיוע מידידיו: באותה עת התגייסה שדולה נכבדה למענו, וחבריה הפעילו לחצים כבדים על בן־גוריון. ב־3 בינואר 1949 קיבל בן־גוריון משלחת נכבדה שבאה לתבוע את עלבוננו של פרומקין.¹³⁷ ביומנו כתב: 'משלחת: הרצוג, שוחט, סוקניק, לוין, אליאש - בענין גד פרומקין. על פי עצת אליס [עליאש] וגויטיין יש למנות (בלי ממשלה) ועדה בראשות [דוד] רמז עם [זלמן] רובשוב והרב [מאיר] ברלין שיבדקו הטענות של רוזנבליט ופרומקין'.¹³⁸

לבקשת פרומקין רשם עליאש מזכר על הפגישה הזו, ובו כתב בין השאר:

השתתפתי במשלחת ציבורית שבקרה אצל ראש הממשלה, מתוך מטרה להניע אותו לפעולה לשם מתן פיוס וריצוי פומבי לשופט פרומקין. הרב הראשי הרצוג דיבר בהדגשה מרובה על העוול של דיבה ולעז, וראש הממשלה הסתייג מכל ידיעה רשמית על דברים שנאמרו או שנכתבו על ידי שר המשפטים. לאחר ברור העובדות בארתי אנוכי לראש הממשלה שמטרת בואנו איננה ביטול החלטתו של שר המשפטים בנוגע להרכבת בית המשפט העליון, כי אם מציאת דרך בשביל הממשלה לפעולה שיהיה בה משום ריצוי פומבי של השופט פרומקין והכרזה כלפי הקהל שהוא בבחינת 'פרסונא גרטא' בעיני הממשלה. ראש הממשלה חיפש ומצא את חליפת המכתבים בינו ובין השופט פרומקין ולאחרי שהוא באר שאין באפשרותו למנות ועדת שרים, הוא עבר לדון בהצעת מינוי ועדת כבוד ציבורית שזכרה במכתבו האחרון לשופט פרומקין.¹³⁹

נראה שבן־גוריון כלל לא התחמק מטיפול בעניין - הוא הקדיש לכך זמן, טרח לחפש מסמכים, והחשוב מכול: התווה את דרך הטיפול בצורה שהייתה רצויה למדי לפרומקין. סביר להניח שפרומקין היה שבע רצון מהחלטתו של בן־גוריון להקים 'ועדת כבוד ציבורית'.

136 דברי פרומקין בפני ועדת הבירור של כבוד.

137 על מנת להביא את הלחצים שבן־גוריון היה נתון בהם באותה תקופה כדאי לציין כי אותו יום עצמו, 3 בינואר, בשעה אחת־עשרה בבוקר, דיווח ראש הממשלה לממשלה על התפתחויות רציניות ביותר במלחמה שהתנהלה אותה עת עם מדינות ערב: קרבות באזור עזה־אל עריש; הפגזות והפצצות בפלוג'ה; בלילה הופצצה ירושלים על ידי מטוסי אויב והיו נפגעים; באזור מגידו היו יריות ופצוץ אחד (אב"ג, 3 בינואר 1949). למרות כל זאת, לפי הדיווח של עליאש, הקדיש בן־גוריון זמן ניכר לנושא שבוודאי לא עמד בראש סדר העדיפויות שלו. ההסבר נעוץ אולי בתמיכתו בפרומקין, כפי שסיפר חיים כהן.

138 בן־גוריון (לעיל, הערה 95), ג, עמ' 923. העורכים שפרסמו את יומני בן־גוריון טעו בשני שמות: הם סברו ש'הרצוג' הוא יעקב הרצוג, אולם האיש שהשתתף היה הרב הראשי יצחק הרצוג בעצמו; 'לוין' אינו - כפי שסברו העורכים - 'השופט המחוזי ישראל לוין', אלא עורך הדין אברהם לוין מירושלים, שאר המשתתפים היו הארכאולוג פרופ' אליעזר ליפא סוקניק, ישראל שוחט, מראשי 'השומר' וידיד של פרומקין מימי שהותם בתורכיה, ועורכי הדין עליאש וגויטיין. יש לשים לב להערה 'בלי ממשלה', כלומר: שבן־גוריון עצמו יקים את הוועדה. כך אכן קרה בפועל.

139 אצ"מ, A417/760 (תיקי עליאש). ב־26 בפברואר 1949 כתב פרומקין מכתב תודה נרגש לעליאש שנפתח במילים 'עם סתימת הגולל על השופט פרומקין' ובו הודה לו על כל מה שעשה למענו. במכתב זה ביקש פרומקין מעליאש לסכם עבורו בכתב את ההתרחשויות העיקריות כפי שהן זכורות לו. עליאש אכן העלה על הכתב את מה שאירע בשני עניינים עיקריים: ההתייעצות בעניין משפט הדיבה והמשלחת אל בן־גוריון ב־3 בינואר 1949.

בן-גוריון מקים 'ועדת בירור של כבוד'

הלחץ על בן-גוריון הלך ונמשך. ב-9 בינואר, שישה ימים לאחר פגישתו עם משלחת התומכים בפרומקין, חזר אליו סוקניק, הפעם לבדו, לפגישה באותו עניין.¹⁴⁰ באותה עת התקיימו בדיקות ודיונים בקשר לוועדת הבירור שתבע פרומקין. לפי רישומי בן-גוריון בימים הבאים עלו וירדו שמות רבים של מועמדים לוועדה זו.¹⁴¹ על כל שם שהועלה נערך דיון שבו נבחנו הקשרים האישיים, המשפחתיים והפוליטיים של המועמד, כולם נפלו מסיבות שונות, ולבסוף הוחלט כי חברי הוועדה יהיו: בן-צבי, ברלין ודינבורג.¹⁴²

בכך אימץ בן-גוריון את הרעיון שהעלה לפניו פרומקין עוד בפגישתם באוגוסט: להקים ועדה של שלושה אישים בכירים ביותר – במעמד ציבורי נכבד המקביל לזה של 'לורדים' באנגליה – שתדון בעניינו. הרכב הוועדה העסיק הרבה את בן-גוריון ובינואר-פברואר 1949 הוא ניהל למעשה משא ומתן עם רוזנבלט בעניין זה. ב-14 בינואר 1949 רשם ביומנו: 'מסרתי ההצעה לרוזנבלט והוא מעיין בה'. נראה שתשובתו של רוזנבלט השתתה, ובן-גוריון הבין שיקשה להגיע להסכמה מלאה, ומבלי להביא את העניין לממשלה החליט לפעול. ביום ז' באדר תש"ט (8 במרס 1949) שלח בן-גוריון כתב מינוי בצורת מכתב אל דינבורג: 'הנני מבקש ממך לכנס את ועדת הבירור של כבוד בטענות שבין שר המשפטים מר פ. רוזנבלט ומר ג. פרומקין ולשמש חבר בוועדה יחד עם הרב מאיר ברלין ומר י. בן-צבי. הרשות בידכם להזמין כל איש שתראו צורך בכך לשם בירור העניין. מסקנותיכם יוגשו לראש הממשלה'.¹⁴³

במכתב מינוי זה נקבע לראשונה הכינוי הייחודי 'ועדת בירור של כבוד'. ברור שאין משמעות משפטית לביטוי הזה; הייתה זו מעין 'המצאה' של בן-גוריון בהתחשב בנסיבות העניין ובהתחשב בזהות המעורבים בפרשה.

בן-גוריון הגדיר את תפקידה של הוועדה: 'ועדת הבירור של כבוד בטענות שבין שר המשפטים מר פ. רוזנבלט ומר ג. פרומקין'. כבר נאמר לעיל שניסוח זה הוא מוטעה, כי למעשה וגם להלכה התנהל בוועדה הליך מעין-משפטי של בירור תביעה שהגיש פרומקין נגד רוזנבלט: התובע (פרומקין) הציג את גרסתו, והנתבע (רוזנבלט) התגונן והסביר. יתר על כן, נראה כי בן-גוריון עצמו ראה את הוועדה כמעין טריבונל שיפוטי, שכן הוא כתב במכתבו: 'הרשות בידכם להזמין כל איש שתראו צורך בכך לשם בירור העניין'. האם בכך ניתנה לוועדה סמכות כלשהי? האם היה ביכולתה לזמן עדים? ומה באשר לכפייה על עדים סרבנים להופיע בפניה? כל השאלות הללו לא הובהרו כלל.

140 בן-גוריון (לעיל, הערה 95), ג, עמ' 940.

141 ביניהם: זלמן רובשוב (שור), לימים שר החינוך הראשון ונשיא המדינה השלישי; יהודה קויפמן (אבן שמואל), מנהל מחלקת התרבות בוועד הפועל הציוני; ברנד ג'וזף (דב יוסף), בימי המנדט עורך דין בכיר ופרקליטה של הסוכנות היהודית, במלחמת השחרור מושל ירושלים, ולאחר מכן שר המשפטים ושר התעשייה והקיצוב; נחום גיר-רפאלקס, עורך דין וחבר כנסת מטעם מפ"ם; אהרן ברט, כלכלן ובנקאי, איש ציבור דתי; אברהם גרנובסקי (גרנות), מנהל 'קרן קיימת לישראל' באותה עת, ולאחר מכן חבר כנסת מטעם המפלגה הפרוגרסיבית (בראשותו של פנחס רוזן).
142 ב-8 בפברואר 1949 הוציא בן-גוריון כתב מינוי לוועדה שנכלל בה אברהם גרנות – במקום דינבורג – אבל הרכב זה לא התזיק מעמד, כנראה בשל קשריו המפלגתיים של גרנות עם רוזנבלט.

143 אב"ג.

ראוי לציין כי בשום מקום בכתב המינוי לא נאמר מהו 'העניין' שצריכה הוועדה לברר. בסופו של דבר, כפי שנראה בתלקו השני של מאמר זה, הגדירה הוועדה עצמה את מטרותיה. ייתכן שאווירת הסודיות והחשאיות של אותה תקופה גרמה לכך שבן-גוריון לא רצה להעלות על הנייר את הנושא הרגיש לפרטיו.

יש לשים לב שבן-גוריון הבהיר כי 'העניין' אינו של ה'ממשלה' אלא של 'ראש הממשלה', והורה לוועדה להגיש לו אישית את המסקנות. ייתכן שבשלב זה סבר בן-גוריון שניתן יהיה לפתור את הבעיה בצורה 'סגורה' ללא מעורבות של הממשלה כולה. יש להדגיש שוב כי הוא פעל בכל העניין הזה על דעת עצמו. הוא דיבר עם כמה שרים בעניין - כפי שעולה משיבת הממשלה מ-30 באוגוסט 1949 שתואר בהמשך - אך לא קיים על כך דיון בממשלה.

על כל פנים, שבוע לאחר שנשלח כתב המינוי, ב-15 למרץ 1949, התכנסה הוועדה לישיבתה הראשונה. חבר הוועדה, יצחק בן-צבי, רשם בפנקסו האישי את המועד המדויק: 'ליל ט"ו באדר (פורים של ירושלים)'.¹⁴⁴

